

WOORD VOORAF

REVIEWING SIGNIFICANCE REVIEWED

EEN BRUIKBAAR WAARDERINGSMODEL VOOR HET AMVB?

Niels Plas 5

BEZOEK DE CLUB GEREGELD!

DE VLAAMSCHE CLUB IN HET INTERBELLUM

Hans Vandevoorde 19

ARCHIEF-AANWINSTEN

VOORJAAR 2018

Jens Bertels 37

CURIOSUM

BLINDA ROZO

Frank Vanhaecke 41

HET ARCHIEF VAN DE KONINKLIJKE

STERRENWACHT VAN BELGIË

Hilde Langenaken 45

KRONIEK

RUDI JANSSENS

MEERTALIGHEID ALS OPDRACHT

Frank Vanhaecke 68

Herinnert u zich de vete tussen Paul van Ostaijen (1896 – 1928) en August Vermeylen (1872 – 1945)? In Arduin 22 onderzocht Hans Vandevoorde die vete over activisme en passivisme in de ‘Vlaamsche Studiekring’ (1918) en de ‘Vlaamsche Club’ (1923) te Brussel. In dit nummer belicht hij aan de hand van een toespraak van Vermeylen uit 1938 de korte geschiedenis van de toen vijftien jaar oude ‘Vlaamsche Club’. Het accent ligt op de eerste vijf jaar, toen Vermeylen er aan het roer stond. In zijn toespraak bespreekt hij achtereenvolgens de stichting, de financiële middelen, de huisvesting, het voorzitterschap en de aanwezigheid van vrouwen in de club.

Met het artikel van Niels Plas zet het AMVB een belangrijke eerste stap inzake archiefwaardering van privaatrechtelijke archieven. Niels liep tijdens academiejaar 2017-2018 stage bij ons in het kader van de interuniversitaire Master of Arts in de Archivistiek. Hij gaat na in welke mate het recent ontwikkelde waarderingsmodel *Reviewing Significance 3.0* ingezet kan worden voor een systematische waardering van particuliere archieven.

De toolkit werd toegepast op de collectie Mennekens, die hij als bijzonder representatief beschouwt voor de volledige AMVB-collectie. Hij gaat dieper in op de waarde, de betekenis en de bruikbaarheid van dit erfgoed voor verschillende gemeenschappen en gebruikersgroepen aan de hand van een significance grid. De *reviewing significance*-methode blijkt een handige toolkit, vlot inzetbaar op de heterogeen samengestelde collectie Mennekens. Ze kan dienen als een leidraad bij gesprekken over de waarde van de archieven en ze laat toe om waarderingsbeslissingen systematisch te expliciteren en te documenteren.

In de curiosumrubriek bespreekt historicus Frank Vanhaecke het werk *Blinde Rosa* van Hendrik Conscience (1812–1883). Edm. Van Melckebeke-Van Hove vertaalde deze roman naar het Esperanto onder de titel *Blinda Rozo*. Het boek werd uitgegeven in 1906 bij de toenmalige uitgeverij Witterick in Brugge en is raadpleegbaar in het AMVB.

In Ukkel bevindt zich de Koninklijke Sterrenwacht van België. Dit is één van de tien wetenschappelijke instellingen die deel uitmaken van de Programmatorische Overheidsdienst Wetenschapsbeleid.

Bibliothecaris Hilde Langenaken geeft in haar rijkelijk geïllustreerde gastbijdrage aan dat er in het waardevolle Belgische wetenschappelijke erfgoed van Sterrenwacht een sterke inhoudelijke samenhang te vinden is tussen de wetenschappelijke observaties, het archief, de bibliotheek en de infrastructuur waarin in de organisatie is gehuisvest. Ze focust in deze bijdrage op het ontstaansverhaal van de Koninklijke Sterrenwacht (1826), de eerste meteorologische waarnemingen van Adolphe Quetelet (1796–1874), de verhuis naar Ukkel (1890) en de verdere uitbreiding van het wetenschappelijk onderzoek.

Afsluitend bespreekt ze de verschillende digitale dragers waarmee wetenschappers vandaag de dag werken. Ze breekt hiermee een lans voor een noodzakelijke technologische bijscholing van de huidige archivariissen.

Frank Vanhaecke belicht de onlangs verschenen publicatie *Meertaligheid als opdracht. Een analyse van de Brusselse taalsituatie op basis van de taalbarometer 4* van Rudi Janssens. Deze BRIO-uitgave is één van de opvolgers van de in 1961 afgeschafte ‘taaltellingen’ en bevat een methodologisch onderbouwde studie van het taalgebruik en de taalverschuivingen binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Ook de manier waarop vanuit de specificiteit van het Brusselse model met taaldiversiteit wordt omgegaan, komt er in aan bod.

Het onderzoek levert een bijzonder gedetailleerd en genuanceerd beeld op van de actuele Brusselse taalsituatie.

We wensen u veel leesplezier,

Erwin Eysackers
voorzitter AMVB

Veerle Soens
directeur AMVB

REVIEWING SIGNIFICANCE REVIEWED

EEN BRUIKBAAR WAARDERINGSMODEL VOOR HET AMVB?*

Niels Plas

In het academiejaar 2017-2018 liep ik in het kader van de interuniversitaire Master-na-masteropleiding Archivistiek stage bij het AMVB. Onderwerp van de stage was archiefwaardering en -selectie. Dit artikel behandelt de problematiek van waardering en selectie van particuliere archieven en gaat na in welke mate het recent ontwikkelde waarderingsmodel *Reviewing Significance 3.0* als instrument gebruikt kan worden voor een meer systematische waardering van dit soort archieven.

Waarderen of verzuipen

Archiefwaardering en -selectie zijn essentiële archieftaken waar niet lichtzinnig over gegaan mag worden.¹ Op de schouders van de archivaris rust de zware verantwoordelijkheid om te beslissen over het lot van archiefstukken. Hij bepaalt welke documenten worden overgeleverd aan toekomstige generaties en welke niet. Zodoende beslist hij in belangrijke mate over het collectieve geheugen van de samenleving en wat herinnerd zal worden. De keuze om archiefstukken te vernietigen is niet zonder risico: door de verkeerde documenten te selecteren voor vernietiging legt de archivaris een hypotheek op het toekomstig onderzoek, brengt hij de rechten van de burgers in gevaar en ontnemt hij de overheid de kans om verantwoording af te leggen. Selecteert hij daarentegen niet, dan ontstaat er een gigantische papierberg waarin zelfs een kat haar jongen niet meer terugvindt.

Waardering is momenteel een 'hot topic' in archievenland. Dat was lange tijd anders. Tot het begin van de twintigste eeuw toonde de archiefwereld geen enkele belangstelling voor de waardering en selectie van archieven.² De archivaris was vooral een 'lone arranger' die zich bezighield met het ordenen, beschrijven

* Dit artikel is een bewerking van mijn masterproef en verscheen reeds in verkorte versie in het tijdschrift FARO.

¹ DROSSENS (Paul). *Archief gewogen. Een onderzoek naar de theorie en praktijk van waardering en selectie*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2011, p. 53.

² FOSCARINI (Fiorella). 'Archival Appraisal in Four Paradigms', in: H. MacNeal & T. Eastwood (eds.), *Currents of Archival Thinking*, Santa Barbara, Libraries Unlimited, 2017, p. 107-108.

en ter beschikking stellen van archieven.³ Waardering en selectie werden gezien als ondergeschikte thema's waar men zich bij voorkeur niet mee moest bezighouden. Pas vanaf het midden van de twintigste eeuw kwam hier geleidelijk aan verandering in en raakten archivariissen meer betrokken bij het selectieproces. Dit reflecteert zich onder meer in de enorme toename van de vakliteratuur die aan het onderwerp is gewijd en die de jongste jaren een exponentiële groei kent. Opvallend daarbij is dat de focus nagenoeg volledig ligt op de waardering en selectie van overheidsarchief. Voor particuliere archieven zijn er daarentegen bijzonder weinig studies om op terug te vallen. Daarnaast is veel van de literatuur puur theoretisch van aard en weinig bruikbaar voor de praktijk. En laat dat nu precies hetgeen zijn waar de archiefsector het meest nood aan heeft.

In de publiekrechtelijke archiefwereld werden, gestimuleerd door het pionierswerk van archivariissen zoals Griet Maréchal, al grote en belangrijke stappen gezet inzake archiefwaardering en -selectie, voor de vele privaatrechtelijke archieven moet die eerste stap in de meeste gevallen nog worden gezet. Zo ook voor het AMVB.

Waardering in het AMVB

Het AMVB had lange tijd geen oog voor waardering. Zeker in de beginjaren, toen er nog geen sprake was van een duidelijke afbakening van het werkingsgebied, werd er bijzonder onselectief te werk gegaan.⁴ Alles wat ook maar te maken had met de Vlaamse aanwezigheid in Brussel werd integraal in de collectie opgenomen, zelfs stukken zonder context of relatie tot een archief.

Begin jaren 2000 kreeg het AMVB een duidelijke geografische, chronologische en inhoudelijke afbakening. Overdrachten die buiten de scope van deze afbakening vielen, konden voortaan worden geweerd. Toch bleef er ook nu nog een grote terughoudendheid inzake selectie en vernietiging van archief. De reden hiervoor moet wellicht gezocht worden in de specifieke aard van de archieven die toekomen en bewaard worden in het AMVB. Veelal gaat het om unieke gehelen met een complexe structuur waarin selecteren volgens algemene, lineaire principes niet mogelijk is.⁵ Dit maakt dat selectie telkens ad hoc moet gebeuren.

³ COOK (Terry). 'Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms', *Archival Science*, 13, 2013, p. 106.

⁴ KOPPEN (Jimmy). 'Het AMVB in een historisch perspectief', *Arduin 1*, 2007, p. 10-24.

⁵ Kwanten (Godfried). 'Met fluwelen handschoenen. Selectie in private archieven', in L. Charles, e.a., *Archiefselectie in Vlaanderen: De proef op de som? Huldeboek Griet Maréchal*. Aangeboden door de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezenen. Antwerpen, Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezenen, 2003, p. 55.

De nauwe band tussen het AMVB en zijn erfgoedgemeenschap kan eveneens aangehaald worden als factor die remmend werkt op selectie. Veel archieven worden in bewaring gegeven of geschonken door leden van de erfgoedgemeenschap. Dikwijls hebben deze personen of verenigingen nog een sterke emotionele band met hun archieven, wat van selectie een uiterst delicate zaak maakt. Bovenstaande factoren hebben echter niet kunnen verhinderen dat er op tijd en stond grote selectieoperaties hebben plaatsgevonden. Dat was nodig, niet alleen in het kader van ruimte- en kostenbesparingen, maar ook om de kwaliteit van de collectie hoog te houden. Immers, door waardevolle archiefstukken te scheiden van banale komt meer tijd vrij voor het toegankelijk maken van archief. En daar draait het uiteindelijk allemaal om toch? Helaas was het in het verleden niet altijd duidelijk welke criteria en methoden het AMVB precies hanteerde bij deze selectie-ingrepen. Bovendien werden de ingrepen in vele gevallen niet of nauwelijks geregistreerd en gedocumenteerd. In dat opzicht verschilt de waarderingspolitiek van het AMVB weinig van die van andere privaatrechtelijke archieven.⁶ Ook daar werd lange tijd weinig aandacht besteed aan het screenen van en betekenis geven aan de collecties alsook aan het expliciteren van selectiebeslissingen.

Privaatrechtelijke archieven hebben duidelijk nood aan werkbare methoden voor het (her)waarderen en selecteren van delen van hun collectie. Keuzes dienen voldoende te worden verantwoord en ook gedocumenteerd zodat er later naar kan worden teruggegrepen. Dit is niet alleen belangrijk voor het stroomlijnen van het collectiebeleid maar ook voor de legitimiteit van de collectiebeherende instelling én voor de verantwoording. Recent werd door het AMVB reeds een eerste aanzet gegeven om meer methodisch te werk te gaan inzake waardering. Zo werd een lijst met criteria opgesteld waaraan documenten en objecten moeten voldoen vooraleer ze in de collectie worden opgenomen. Wil het AMVB echter voldoen aan de basisnormen⁷ voor kwaliteitsvol waarderen die binnen de Vlaamse erfgoedsector zijn opgesteld dan is er nog werk aan de winkel.

⁶ DELBROEK (Bart). *Een kwestie van boerenverstand?: waardering en selectie van particuliere archieven in Vlaanderen en Nederland*, onuitgegeven masterproef, 2014, 87 p.

⁷ De basisnormen kunnen rechtstreeks geraadpleegd en gedownload worden via de website van FARO: https://faro.be/sites/default/files/bijlagen/e-documenten/waarderen_0.pdf (laatst geraadpleegd op 9 maart 2019).

De nood aan een helder waarderingskader

Voor uitgebreide en complexe collecties is waarden een bijzonder moeilijke opgave. Des te lastiger wordt het wanneer men tot de constatacie komt dat 'waarde' eigenlijk niet meetbaar of vaststaand is maar verandert doorheen de tijd.⁸ Waardering heeft bijgevolg slechts een beperkte betekenis en 'scope'. De waarde van een object of collectie kan immers altijd veranderen door nieuwe uitgangspunten, aanwinsten of onderzoeken. Dat neemt echter niet weg dat waardering erg zinvol is en kan leiden tot heel wat belangrijke inzichten.

Om op een efficiënte en onderbouwde manier te kunnen waarden, is er nood aan een praktische methode die 'waarde' hanteerbaar maakt. De jongste jaren werden verschillende waarderingsmethodes ontwikkeld.⁹ De ene al wat beter dan de andere. Opvallend is dat veel van deze 'tools' vooral de nadruk leggen op en bruikbaar zijn voor musea. Maar zijn er ook methodes die bruikbaar zijn voor archieven? Zo ja, welke? En wat zijn de voor- en nadelen? Er werd een instrument gezocht... en gevonden: het *Reviewing Significance 3.0* model van Caroline Reed.¹⁰

Dit waarderingsmodel omvat twee processen: *Collections Review* en *Significance Assessment*. Beide processen kunnen afzonderlijk of tezamen worden doorlopen. Het *Collections Review Process* heeft tot doel een overzicht te bieden van het gebruik en beheer van een volledige collectie terwijl de *Significance Assessment* bedoeld is voor het toekennen van waarde aan afzonderlijke objecten of (deel)collecties. Gelet op het onderwerp van de stage werd enkel laatstgenoemd proces in detail bekeken.

Het *Significance Assessment Process* vertrekt vanuit de opvatting dat een object of (deel)collectie verschillende 'waardes' en 'betekenissen' kan hebben. Het doel van het proces is niet om scores toe te kennen aan een bepaald type erfgoed (bijvoorbeeld op drie, vijf of tien), maar wel om de waarde, de betekenis en de bruikbaarheid van het erfgoed voor verschillende groepen/gemeenschappen in kaart te brengen. Om dit te bewerkstelligen wordt gebruik gemaakt van twee 'tools': een *Significance Assessment Grid* en een *Statement of Significance Template*.

⁸ BERGHMANS (Tamara), COBBAERT (Tom), DECKERS (Ann), VAN DEN NIEUWENHOF (Patrick). *Collectie Agfa-Gevaert. Waarden & Herbestemmen*. FOMU, 2017, p. 48.

⁹ Voor een overzicht van de diverse waarderings tools zie: <https://faro.be/waarderingstools> (laatst geraadpleegd op 9 maart 2019).

¹⁰ REED (Caroline). 'Reviewing Significance 3.0 a framework for assessing museum, archive and library collections' significance management and use', op: <https://collectionstrust.org.uk/resource/reviewing-significance-3-0/> (laatst geraadpleegd op 9 maart 2019).

De *Significance Grid* is een matrix die bestaat uit een serie hulpvragen die worden ondergebracht in zes kolommen (A-F) en bekeken moeten worden vanuit vijf verschillende perspectieven (rijen 1-5). Waarde wordt aan een object of (deel)collectie toegekend door het beantwoorden (en beargumenteren) van deze hulpvragen per kolom en dit vanuit de verschillende perspectieven.

Elk van de zes kolommen stemt overeen met een waarderingscriterium. Grosso modo kunnen de criteria worden opgedeeld in twee categorieën: deze die slaan op formele kenmerken (herkomst, zeldzaamheid en toestand) en deze die te situeren zijn op waardedomeinen (cultuurhistorisch, sociaal-maatschappelijk en gebruik). In principe zijn deze criteria gelijkwaardig. De criteria worden als volgt gedefinieerd:

A. Herkomst / Acquisitie

wie heeft het object/de (deel)collectie ontworpen, verzameld, gemaakt, geschreven, gepubliceerd, in bezit gehad of gebruikt? Is hier bewijs van? Hoe is het object/de (deel)collectie terechtgekomen in onze organisatie? Is de originele eigenaar/verzamelaar significant voor onze instelling? Een goed gedocumenteerde herkomstgeschiedenis van een object of (deel)collectie zal in de meeste gevallen leiden tot een hogere waardering.

B. Zeldzaamheid / Unicité

is het object/de (deel)collectie uniek, zeldzaam of ongewoon? Is het object/de (deel)collectie het enige of het beste voorbeeld van dat type toegankelijk voor het publiek?

C. Zintuigelijke / Visuele Kwaliteit / Emotionele Impact

wekt het object/de (deel)collectie een bepaalde collectieve beleving op? Is het object/de (deel)collectie bijzonder omwille van zijn buitengewoon ontwerp, techniek of creativiteit?

D. Toestand / Volledigheid

is het object/de (deel)collectie intact, volledig, grotendeels in de oorspronkelijke staat? Kan het object/de (deel)collectie veilig worden gehanteerd? Vertellen de slijtage, schade of aanpassingen iets over de gebruiksgeschiedenis van het object/de (deel)collectie? Hebben er conserveringshandelingen plaatsgevonden?

E. Cultuurhistorische waarde

is er een associatie met een bepaalde persoon, groep, gebeurtenis, plaats, activiteit of organisatie van culturele of historische betekenis?

F. Gebruikswaarde / Ontwikkelingspotentieel

genereert het object/de collectie inkomsten voor de organisatie of trekt het bezoekers aan? Wordt het object/de (deel)collectie momenteel gebruikt voor presentatie, educatie of onderzoek? Kan het ondersteuning bieden voor marketing/profilering/productieontwikkeling?

Aan de hand van de rijen in de matrix kan de significantie van een object of (deel)collectie voor diverse gebruikersgroepen worden bepaald. Er worden vijf niveaus of perspectieven onderscheiden:

1. Algemeen

wat is de impact, betekenis, (gebruiks)waarde van het materiaal voor de organisatie en al haar gebruikersgroepen?

2. Nationaal / Internationaal

belicht of illustreert het object / de (deel)collectie een thema, persoon, groep, organisatie, gebeurtenis, plaats of activiteit van nationaal/internationaal cultureel, artistiek, wetenschappelijk, technologisch of historisch belang?

3. Lokaal / Regionaal

belicht of illustreert het object / de (deel)collectie een thema, persoon, groep, organisatie, gebeurtenis, plaats of activiteit van regionaal/lokaal cultureel, artistiek, wetenschappelijk, technologisch of historisch belang?

4. Community / Groep

belicht of illustreert het object / de (deel)collectie een gebeurtenis, persoon, activiteit, plaats of thema van betekenis voor een specifieke gemeenschap of groep?

5. Organisatie

belicht of illustreert het object / de (deel)collectie een thema, persoon, groep, gebeurtenis, plaats of activiteit van belang voor de context van onze organisatie, site, gebouw of locatie?

Eenmaal dit proces achter de rug is, wordt een bondige samenvatting (het zgn. *Statement of Significance*) gemaakt, met daarin de belangrijkste uitkomsten en krachtlijnen van de waardering.

Testcase: de collectie Mennekens

Het AMVB paste de *Reviewing Significance*-methode toe op een van haar sleutelcollecties, de collectie Mennekens.

De bedoeling was om na te gaan in welke mate *Reviewing Significance* als instrument bruikbaar was voor een meer systematische waardering van archief. Daarmee kon ook achterhaald worden welke de voor- en nadelen van deze methode waren. De keuze voor de collectie Mennekens was niet geheel toevallig. Door de inhoud en de manier waarop deze collectie tot stand is gekomen, is ze bijzonder representatief voor de gehele collectie van het AMVB. Ze bevat onder meer archiefmateriaal, boeken, tijdschriften, foto's, kunstvoorwerpen, memorabilia en zoveel meer. Die verscheidenheid staat echter een grote eenheid niet in de weg. Die is vooral te danken aan de historische continuïteit en uniforme her-

komst van het materiaal. De collectie werd vormgegeven over vier generaties en telkens overgedragen van vader op zoon. Bijna alle stukken hebben op de een of andere manier betrekking op het Vlaams cultureel leven te Brussel. De collectie is als het ware 'een soort AMVB' in het klein.

Het ontstaan en de ontwikkeling van de collectie Mennekens gaat terug tot 1908 toen de letterkundige Jef Mennekens sr.¹¹ samen met enkele vrienden Toneel- en Taalkring De Violier stichtte. Onder de leuze 'Al groeiende bloeiende' wou dit amateurtoneelgezelschap, los van alle partijpolitiek, de Vlaamse cultuur hoog houden en volksvermaak brengen. In dit kader begon Jef Mennekens sr. met het verzamelen, bewerken en schrijven van verscheidene toneelwerken. Deze geannoteerde teksten vormen het belangrijkste onderdeel van het archief. Op de tweede plaats komen de briefwisselingen, rekeningen, programmaboekjes, uitnodigingen en affiches. Hieruit kan belangrijke informatie over de geschiedenis en de werking van de Kring worden afgeleid. De collectie Mennekens is echter geen zuiver verenigingsarchief. Wat onder meer opvalt door het grote aandeel persoonlijke documenten en objecten in de collectie.

Op 26 maart 1943 ruilde Jef Mennekens sr. het tijdelijke voor het eeuwige. Zijn zoon Herman Mennekens sr.¹² volgde hem op als voorzitter van De Violier. In deze periode groeide de collectie verder aan en raakte ze ook vermengd met het persoonlijke archief van Herman sr. De nieuwe voorzitter was daarnaast ook de drijvende kracht achter 'De vrienden van de Artiesten', een vereniging die artiesten (hoofdzakelijk acteurs) in precaire situatie financieel bijstond. Ook delen van dit archief zijn in de collectie Mennekens terug te vinden.

Herman sr. overleed op 23 januari 1959 waarna Jef Mennekens jr.¹³ aan het roer van De Violier kwam te staan. Onder Jef jr. breidde de collectie enorm uit. Hij stond bekend als een groot verzamelaar die in zijn vrije tijd geregeld rommelmarkten afschuurde op zoek naar interessante boeken en kunstobjecten. Daarnaast was Jef jr. bijzonder actief in verschillende culturele verenigingen zoals bijvoorbeeld het Provinciaal Toneelverbond Brabant de Sociaal Culturele Raad van Jette en het Landjuweel. Bijgevolg kunnen diverse stukken van deze verenigingen (zoals aankondigingen en verslagen) in de collectie Mennekens worden aangetroffen. Verder bewaarde Jef Mennekens jr. nauwgezet diverse kunst- en toneeltijdschriften alsook allerhande persknipsels en andere vormen van docu-

¹¹ Jef Mennekens sr. (Herentals 16 december 1877 – Jette 26 maart 1943).

¹² Herman Mennekens sr. (Jette 10 maart 1903 - 23 januari 1959).

¹³ Jef Mennekens jr. (Brussel-Stad 18 januari 1932 – Sint-Agatha Berchem 5 maart 2013).

Zooneel Maatschappij

De Violier

Jaarverslag

1917-1918.

REYCKAERT, St-Pieters-Jette

TOONEEL-ON TALKING:
DE VIOLIER,,

DE VIOLIER,,

DAG IS FEBRUARI 1918

af van de vorting van het Nijig bestaan van
de vorting van het behoud van den heer
smeetsreuter, van zijn Nijig spekerschap.

EERSTE OPVOERING VAN

MARTH

Opvoering aan de heeren Jan PAEL en Frans KINNO

Paul, vertolkt door de heeren
Karel, zijn vader
Een, zijn vader
Piet, vader van Marthe
Felix, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren

ADAM EN EVA

Adam, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren
Een, vertolkt door de heeren

JAN MEUNIER

Witvelg van het Jaar van 1917-1918

Algemeen Inkomende: 200,00
Algemeen Uitgaande: 150,00
Algemeen Overblijfsel: 50,00

Algemeen Inkomende

Table with 2 columns: Item, Amount. Includes entries like 'Inkomende', 'Uitgaande', 'Overblijfsel'.

Algemeen Uitgaande

Table with 2 columns: Item, Amount. Includes entries like 'Uitgaande', 'Overblijfsel'.

Witvelg van het Jaar van 1917-1918

Algemeen Inkomende: 200,00
Algemeen Uitgaande: 150,00
Algemeen Overblijfsel: 50,00

Witvelg

Algemeen Inkomende

Table with 2 columns: Item, Amount. Includes entries like 'Inkomende', 'Uitgaande', 'Overblijfsel'.

Algemeen Uitgaande

Table with 2 columns: Item, Amount. Includes entries like 'Uitgaande', 'Overblijfsel'.

Witvelg

Table with 2 columns: Item, Amount. Includes entries like 'Inkomende', 'Uitgaande', 'Overblijfsel'.

Algemeen Inkomende: 200,00
Algemeen Uitgaande: 150,00
Algemeen Overblijfsel: 50,00

St. Pieters Jette 14 April 1918

De Voorzitter

James' Bellon

mentatie. Tot slot schonken ook enkele bevriende acteurs, regisseurs en collega's (delen van) hun archief aan Jef. De dood van Jef jr. in 2013 markeerde het eindpunt van de collectie die sindsdien slechts enkele kleine toevoegingen kreeg zoals delen van het persoonlijk archief van Herman Mennekens jr.¹⁴

Een coherent en logisch collectiebeleid heeft de familie Mennekens nooit ontwikkeld. Veel stukken lijken eerder toevallig in de collectie te zijn geslopen of uit interesse te zijn bewaard. Jef Mennekens jr., die de collectie het langst beheerde, had niet de gewoonte om stukken te verpakken in (archieff)dozen maar stapelde veelal alles op in kasten en rekken bij hem thuis. Een vaste orde lijkt er niet te zijn geweest: het geheel oogt bijzonder wanordelijk en chaotisch.

In 2008 werd een poging ondernomen om delen van de collectie te ordenen en te structureren. Naar aanleiding van zijn boek, *Al groeiende, bloeiende, 100 jaar Violier*, bracht Herman jr. een chronologische ordening aan in de stukken van *De Violier*.

Doorheen de jaren werd de collectie omwille van plaatsgebrek een aantal keren verhuisd. Hierdoor raakten stukken natuurlijk vermengd en werd ook de oude orde (voor zo ver die aanwezig was) grondig verstoord. In 2008 werd duidelijk dat de snelgroeiende collectie wederom nieuw onderdak nodig had. Ditmaal werd beroep gedaan op het AMVB. Over een periode van tien jaar werd de collectie met mondjesmaat aan de instelling overgedragen. Het is niet duidelijk hoeveel overdrachten er precies hebben plaatsgevonden aangezien deze niet altijd even nauwkeurig werden geregistreerd. Bovendien is in de meeste gevallen niet geweten wat er überhaupt werd overgedragen. Er is slechts één overdrachtslijst daterend van 2014. Omwille van tijd- en personeelstekorten bleven delen van de collectie lange tijd onaangeroerd in het depot staan. De collectie beslaat ongeveer veertig strekkende meter en verkeert tot op heden in haar oorspronkelijke, ongeordende staat.

Vorbereiding en verloop van het waarderingstraject

Vooraleer concreet gewaardeerd kon worden, moest worden nagegaan uit welke materialen en objecten de collectie Mennekens bestond. Aangezien er nauwelijks of geen plaatsingslijsten of andere toegangen voor handen waren en het merendeel van de collectie nog niet was herverpakt in zuurvrij materiaal werd hier eerst werk van gemaakt. Op basis van deze ingrepen werd meer inzicht in de inhoud en de structuur van de collectie verworven en kon de collectie worden opgedeeld in verschillende deelcollecties om de uiteindelijke waardebeoordeling te vergemakkelijken. Er werden dertien deelcollecties onderscheiden, hieronder

¹⁴ Herman Mennekens jr. (Vilvoorde 15 mei 1972 -).

opgelijst, die verder werden ondergebracht in vijf clusters: objecten, archief, documentatie, bibliotheek en audiovisueel.

De concrete opdeling:

Objecten

1. Kunstwerken
2. Toneelrekwisieten

Archief

3. Persoonlijk archief Herman Mennekens (1903-1959)
4. Persoonlijk archief Jef (1932-2013) en Mimi (1936-2012) Mennekens
5. Persoonlijk archief Herman Mennekens (1972-)
6. Verenigingsarchief K.T. De Violier (1903-)
7. Persoonlijk archief Jozef Coolsaet (1923-1996)

Documentatie

8. Documentatie verzameld door de familie Mennekens
9. Documentatie verzameld door Vic Moeremans (1913-1999)
10. Documentatie verzameld door Dolf Denis (1898-1985)

Bibliotheek

11. Boeken verzameld door de familie Mennekens
12. Tijdschriften verzameld door de familie Mennekens

Audiovisueel

13. Foto's

Na de keuze van de te waarderen deelcollecties kwam het erop aan voldoende over het onderwerp te leren en te lezen alsook de waarderingmethode te oefenen.

Vervolgens was het moment aangebroken om te waarderen. In totaal werden vier waarderingssessies georganiseerd: op 28 mei, 29 mei, 30 mei en 4 juni 2018, telkens in het AMVB. Aanvankelijk was het de bedoeling externe experts en leden van de community van het AMVB uit te nodigen om mee te waarderen, maar door tijdsgebrek was dit helaas niet mogelijk. De sessies gingen bijgevolg enkel door in het bijzijn van de twee archivariissen van het AMVB. Hierdoor kwam tijdens de waarderingssessies spijtig genoeg slechts één invalshoek aan bod: de archivalistische, waardoor de genomen waarderingsbelissingen wat aan legitimiteit moeten inboeten.

De waarderingssessies verliepen telkens volgens hetzelfde stramien. Eerst werd de deelcollectie kort gekaderd: wat weten we over de herkomst? En uit wel-

ke objecten, documenten en materialen bestaat ze? Daarna werd telkens (een deel van) het materiaal getoond. Dit was belangrijk, in de eerste plaats om de sessie inzichtelijker te maken, maar ook, en vooral, voor de belevingswaarde. Vervolgens werden aan de hand van de *Significance Grid* de verschillende hulpvragen per criterium overlopen en beantwoord. Tijdens de sessies werd gewerkt met grote waarderingsformulieren (A3) zodat iedereen goed kon volgen. De gesprekken werden ook integraal opgenomen door middel van een audiorecorder. Op die manier hoefde geen notulist aangeduid te worden en kon iedereen zich ten volle concentreren op de waardebeoordeling.

Dankzij deze opnames ging bovendien geen kennis verloren en kon op een later tijdstip de *Statement of Significance* worden opgesteld. Aan het einde van elke waarderings sessie werd geprobeerd om tot een beslissing te komen inzake de bestemming van de deelcollectie. Dit was niet altijd even eenvoudig. In sommige gevallen is nog extra herkomstonderzoek van de stukken nodig. In de beginfase duurde het ongeveer 45 minuten om één deelcollectie te waarderen. Naarmate het waarderingssteam meer vertrouwd raakte met de methode kon deze tijd worden gehalveerd.

Misschien nog enkele praktische adviezen voor een goed verloop van de waarderings sessies.

Allereerst is het belangrijk voldoende tijd te besteden aan het herkomstonderzoek van de te waarderen collectiestukken. Een dergelijk onderzoek is arbeids- en tijdsintensief maar leidt tot een beter begrip van de collectie en zinvollere waarderings sessies.

Ten tweede is het belangrijk om aan het begin van elke waarderings sessie een methodiek- en tijdbewaarder aan te stellen om de gesprekken in goede banen te leiden. Zorg er ook voor dat het waarderingssteam niet te groot is (max. 5 à 6 personen). Het is immers niet evident om in grote groepen consensus te bereiken. Verder is het belangrijk om de gesprekken op te nemen. Op die manier gaat geen nuance verloren en kunnen ze later (door andere stakeholders/collega's) worden herbeluisterd. Bovendien helpen de opnames ook bij het achteraf opstellen van de *Statement of Significance*. Zorg voor voldoende grote waarderingsformulieren zodat iedereen goed kan volgen en probeer in de mate van het mogelijke het materiaal dat gewaardeerd wordt ook te tonen. Dit maakt de sessies een stuk inzichtelijker en meer hands-on. Waarderen is een intensief en bij momenten vervelend proces. Zorg daarom zeker voor voldoende tijd en probeer niet te veel materiaal in één sessie onder handen te nemen. Tot slot is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat wat betreft waardering er geen 'makkelijke' antwoorden zijn en dat er op het einde van de dag knopen moeten worden doorgehakt.

Appreciatie van de toolkit

Reviewing Significance 3.0 bleek vlot toepasbaar op de heel uiteenlopende onderdelen van de collectie Mennekens. De stapsgewijze aanpak, met de verschillende perspectieven (regionaal, community, organisatie), maakte een genuanceerde, meerlagige beoordeling mogelijk. Hoewel alle waarderingscriteria op zich verdedigbaar waren, bleken ze niet voor elke deelcollectie even relevant te zijn. Met name de zintuiglijke en visuele kwaliteit/de emotionele impact van archief vielen moeilijk te beoordelen. In de praktijk betekende dit vaak dat hier snel overheen werd gegaan zodat soms weinig informatie of argumentatie overbleef.

Ook zeldzaamheid/uniciteit bleek een moeilijk toe te passen criterium. Immers, één van de inherente kwaliteiten van archieven is net dat ze uniek zijn. Het beantwoorden van de criteria moet met andere woorden met de nodige nuance gebeuren: de waarderingscriteria moeten aan de collectie worden aangepast en niet omgekeerd.

Daarnaast houdt de methode geen rekening met opvangruimte en eventuele andere logistieke belemmeringen. Zo is het mogelijk dat een object of een deelcollectie kwalitatief wordt gewaardeerd maar dat de instelling niet de capaciteit heeft om het te bewaren. Verder misten de hulpvragen hier en daar wat scherpte maar globaal genomen waren ze bruikbaar en hielpen ze de gesprekken te structureren. De hulpvragen zorgden er bovendien voor dat bepaalde vooronderstellingen van deelnemers meer naar de achtergrond verdwenen.

Conclusie

Dankzij de *Statement of Significance* konden selectiebeslissingen op een eenvoudige manier worden geëxpliciteerd en gedocumenteerd.

Daarnaast bleek *Reviewing Significance* niet alleen een handige methode om te waarderen maar ook een goede leidraad voor het voeren van gesprekken over archieven op organisatieniveau, iets wat nu nog te weinig gebeurt. De methode leent zich ook prima voor participatieve doeleinden. Zo is het perfect mogelijk om externe stakeholders of leden van de community te betrekken bij de waardering. De praktijk zal echter moeten uitwijzen of de voordelen hierbij opwegen tegenover de nadelen.

NIELS PLAS

LIEP IN HET KADER VAN DE INTERUNIVERSITAIRE MASTER-NA-MASTER ARCHIVISTIEK STAGE BIJ HET AMVB IN HET ACADEMIEJAAR 2017-2018. HIJ WERKTE ALS ARCHIVARIS BIJ CAVA, CENTRUM VOOR ACADEMISCHE EN VRIJZINNIGE ARCHIEVEN EN BIJ DE VLAAMSE OVERHEID

het interbellum waarbij het accent ligt op de eerste vijf jaar toen Vermeylen aan het roer stond.

De stichting

'De vereeniging heeft ten doel: een huis te stichten, met vergaderzaal ook geschikt voor lezingen, concerten en tentoonstellingen, leeszaal, bibliotheek, enz. en met alle noodige inrichtingen, ter bevordering van kunst, wetenschap en letteren',¹ dat was dus wat de mannen van het eerste uur wilden die de Vlaamsche Club te Brussel stichtten. De statuten, die ik hier citeer, verschenen in het *Belgisch Staatsblad* van 28 september 1923 en bepaalden dat het doel van de club was om – zoals de ondertitel het zegt – kunsten, wetenschap en letteren te stimuleren. Maar zo zei Kuypers jaren later: 'Wij noemden ze heel dikwijls anders, voor Kunst en Vermakelijkheid'.²

De Vlaamsche Club was in eerste instantie dus een gezelligheidsclub, waar niet aan politiek werd gedaan: 'Wij doen aan geene politiek hier', zei voorzitter Irénée Van der Ghinst bij de opening van een nieuw lokaal in 1932.³

Zelfs voor een van de stichters, Vermeylen, was gezelligheid de drijfveer:

'Wij hebben er altijd zorg voor gedragen – en Vermeylen in de allereerste plaats – om van de Club iets gezelligs te maken, waar je een krant kwam lezen, waar je een whisky kwam drinken, waar er af en toe eens gedanst werd, waar er ook gespeecht werd dat de stukken eraf vlogen'.⁴

Hoe dan ook, de Vlaamse aanwezigheid in Brussel beklemtonen was voor Vermeylen een van de onderliggende doelstellingen van de club. De kring is gegroeid uit de 'Vlaamsche Studiekring'⁵ die vlak na het einde van de Eerste Wereldoorlog formeel werd opgericht en waarvan Vermeylen zeker tot 1919 voorzitter was.⁶

Over de aanleiding tot de oprichting bestaan verschillende versies. Eén theorie zegt dat de Studiekring wegens zijn Vlaamsgezindheid moeilijk een lokaal vond en er drong zich dus een vereniging met een vast lokaal op: zo zou ze buiten-gezet zijn uit de afspanning Roy d'Espagne aan het Egmontpaleis op de Kleine

Zavel.⁷ Volgens Van der Ghinst, in zijn toespraak uit 1932, was dit het lot van de Vlaamsche Club in het begin.⁸ Vermeylen beaamt dit. Maar aangezien er nog in 1924 in de Roy d'Espagne werd vergaderd, zal het met dat buitenzetten van de Studiekring niet zo'n vaart gelopen hebben⁹ [afb. 2]. Vermeylen wordt door Kuypers retrospectief 'de stichter van de Vlaamse Club'¹⁰ genoemd, maar zelf relativeert hij dit.

'Neen, ik was één van de stichters. De man van wien eigenlijk de stoot gekomen is en aan wiens ongemeene drijfkracht en onvermoeid doorzettingsvermogen we de Club te danken hebben, dat is Dr. Irénée van der Ghinst. Eere wie eere toekomt! In de eerste jaren heeft de Club een paar keeren op sterven gelegen, en telkens was het Dr. Irénée v. der Ghinst, met zijn koppige energie, die de Club weer op de been bracht, en naar een nieuw door hem ontdekt lokaal'.¹¹

Vermeylen beweert hier dus dat Van der Ghinst de drijvende kracht achter de Vlaamsche Club was. Of dat helemaal in het begin zo was, valt te betwijfelen.

Uit de briefwisseling blijkt vooral dat Ernest Claes als (hulp)secretaris de zaken in de eerste jaren beredderde. Volgens anderen is Claes dan ook de stichter of 'uitvinder'.¹² Hij zou het idee gehad hebben om de Vlamingen samen te brengen en zou op 5 juli 1923 samen met een aantal andere leden uit de Studiekring de Vlaamse Club voor Kunsten, Wetenschappen en Letteren gesticht hebben. Deze versie is echter niet zo waarschijnlijk en wordt ook niet door de biografie van Bert Govaerts ondersteund.¹³

Ook weinig waarschijnlijk is de bewering van Madeleine Hegenscheidt-Heyman, de vrouw van Alfred, dat de Club een antwoord van Vermeylen was op het feit dat franskiljons hem uit de ULB drongen toen hij een leerstoel in Gent aangeboden kreeg.¹⁴ Wat nergens in de geschiedenis van de vereniging wordt vermeld, is

⁷ Boon, p. 10-11.

⁸ Van der Ghinst en Vermeylen noemen eveneens de Caves de Luxembourg. De laatste vermeldt ook nog de Henry IV als vergaderplaats.

⁹ Een rekeningetje van de Roy d'Espagne van 28 januari 1924 (Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 157) geeft aan dat het café nog tot vergaderplaats diende in het jaar waarin het eerste lokaal in gebruik genomen werd.

¹⁰ Kuypers, p. 22.

¹¹ Vermeylen, Toespraak.

¹² Bijvoorbeeld Boon, p. 11, die steunt op Foncke. Zie ook De Cuyper (J.) & Verbeek (C.), 'Beknopte kroniek van Ernest Claes', in: *Ernest Claes 1885-1985*. Leuven, 1985, p. 9-59.

¹³ Govaerts (B.), *Ernest Claes. De biografie van een heer uit Zichem*. Antwerpen/Utrecht, 2016.

¹⁴ Vervliet (R.), *Leven met een schrijver. Biografie van Alfred Hegenscheidt volgens de memoires van Madeleine Hegenscheidt-Heyman en met editie van onuitgegeven documenten*. Antwerpen, 1977, p. 238. Vergelijk Van Eeden (G.), 'Bij de negentigste verjaardag van de Vlaamse Club voor Kunst,

¹ *Moniteur belge*, 28 september 1923.

² Kuypers (J.), 'Toespraak van Ere-Voorzitter Julien Kuypers', in: *Huldiging Leo van Hoorick* 6 oktober 1962. Brussel, p. 23..

³ Toespraak Van der Ghinst van 29 oktober 1932 (Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 85).

⁴ Toespraak Vermeylen van 22 oktober 1938 (Letterenhuis, V 4655 H).

⁵ Robert Foncke in Boon (R.), *60 jaar Vlaamse Club voor Kunsten, Wetenschappen en Letteren. Gezien door de bril van een buitenstaander*. Brussel, 1983, p. 10.

⁶ Zie Vandevoorde (H.), 'De vete Van Ostaijen-Vermeylen', in: *Arduin* 22, jg. 11, december 2017.

TAVERNE RESTAURANT
 AU ROY D'ESPAGNE
 5, PETIT SABLOIN (PALAIS D'INDUSTRIE)
 BRUXELLES
 Téléphone 36170

Bruxelles le 28 Janvier 1924

Onderaan van Yvonne Claes
 heeft twintig frankten voor bezitting
 in grote Saal ten avont 28 Januari
 Volwassen
 J. Schuer

28 4 Februari 1924

[afb.2] Rekening van het restaurant Au Roy d'Espagne, 4 februari 1924

Annule Edward - Staatsministerium Huis 78 Gent

Battelli Willem		30 Edward Troost Schoonsel
Blancet Em	Fruchtverlegers	St Bruden
Barbar Narel	D ^r	Breukhoveste Verme
Carnoy	D ^r Prof. H. Lamm - knaet	Spanhof Corbuck 60
Criv	Luccan - Conservator Museum	Deyeraadste 18
Clays Désiré		Saaschlaime 60
Claes Ernest		Poststraat 58
Delvaert Alice	advokaat senator	Judilaan 54 Brussel
de Jonghe Edouard	Prof Hoog leeren	Lingehamplaan 29 wijk
Dehye, bric	waasche by het hooft	70 Lingehamplaan - wijk
debruyne F.	D ^r	Tort laan 19 Gent
debruyne C	Prof D ^r	id
Daels Frans	Prof	St Paternuuste 99 Gent
de Vate	gareten	albert laan 168 Brussel
de Van - Hiel Louis		Rocloste 5 Schoonsel
de Van - Emil	Rechtsgeleerde	St Gertruidste 3 Ittebaert
De Coster	Substitut	St Berninghaeste
debruyne - Alice	Gandart	Arunduin laan 34
Frank	Minist ^r	Randtlaan
Tonck Robert	Prof. Atheneum	Pottendambert 70
Geert Jan	D ^r	59 Gutsche Steenweg Brussel
Goore Nestor		50 Frans Missste - Me lamber
Hegenscheit Alfred	Prof	288 Rosdebruyne Steenweg
Huygelen Frans		Edith Cavell St 42 Lebbeke
Hoste Junis		Ambrosiusquare 45
Hoornik Raoul	advokaat	Steinste 12 2

[afb.3] Ledenlijst 1923-1924

dat de Vlaamsche Club eerst een andere naam zou krijgen die terugverwijst naar de Vlaamsche Studiekring.

In het Letterenhuis wordt een omzendbrief bewaard waarin gezegd wordt dat de 'Vlaamsche Club te Brussel' de naam 'De Vlaamsche Kunstkring' zou krijgen.¹⁵ Belangstellenden moeten zich tot Vermeylen richten. Ook een ontvangstboekje met het handschrift van Alfred Hegenscheidt is bewaard. Het is op grond van dat alles niet verwonderlijk dat eerder Vermeylen dan Claes als stichter wordt beschouwd, zoals de uitnodiging voor de toespraak uit 1938 ook aangeeft.

Tot de oprichters van de vzw die in de statuten vermeld werden, behoorden nogal wat politici, professoren en doctoren, zowel van binnen als van buiten Brussel. Blijkbaar werden niet alleen senatoren en volksvertegenwoordigers van verschillende strekkingen maar ook professoren van verschillende universiteiten (Leuven, Gent, Brussel) aangezocht om de Club te ondersteunen.

De Vlaamse Club kende dan ook snel een echte bloei en vormde een Brusselse culturele elite in de jaren twintig en dertig, wat blijkt uit het ledenbestand van de eerste jaren. ^[afb. 3]

We vinden er de oud-Van Nu en Straksers (Hegenscheidt, Herman Teirlinck, Fernand Toussaint van Boelaere en Vermeylen) en vertegenwoordigers van de post-Van Nu en Straks-generatie zoals Ernest Claes en Julien Kuypers. Daarnaast hebben we de advocaten Raoul Hoornaert en Alberic De Swarte, substituut De Coster, de atheneumleraar Robert Foncke, Mijol-leden Hector Gooris en Carlo Weemaes, beeldhouwer Jules Lagae en schrijver Omer Wattez onder de leden. Meerdere doctoren en tandartsen tekenen in, onder wie Van der Ghinst.

Nieuwe leden moeten schriftelijk worden aangedragen door twee andere leden.¹⁶ Ook buitenleden, leden van buiten Brussel, zijn toegelaten. Brusselse buitenlanders konden eveneens lid worden. Zo maakten de Nederlanders Jan Greshoff en uitgever Alexander Stols voor een korte tijd deel uit van de vereniging.¹⁷

Wetenschap en Letteren', in: *Ons Brussel*, jg. 4, september 2013, p. 3n3.

¹⁵ Letterenhuis, C 3033 B.

¹⁶ Huishoudelijk reglement goedgekeurd op Algemene vergadering van 28 oktober 1924 (Archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. 25.3).

¹⁷ Ze namen allebei ontslag in de herfst van 1928 (Archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. 115.3).

De club is pluralistisch maar helt toch lichtjes naar de linkerzijde. Dat sloot niet uit dat uitgesproken katholieken als Claes & Maurice Roelants er actief waren en iemand als Joris Van Severen in de jaren twintig een tijdlang lid was (maar hij betaalde zijn bijdrage niet).¹⁸

Overigens werd niet alleen Nederlands gesproken. Op concerten hoorde je ook een mondje Frans en die taal werd ook intern wel eens gebruikt.

Financieel hield de vzw het vol dankzij lidmaatschapsbijdragen van binnen (ten minste 100 fr.) en buiten (50 fr.) en extra 'aandelen' (van ten minste 200 fr.). ^[afb. 4] Ook de verhuur van de lokalen bracht extra geld in het laatje.¹⁹ De huur van een eigen lokaal werd een tijdlang laag gehouden door in onderhuur te gaan bij de Hollandse Jubileumclub van Bob Nijkerk. Deze club was in 1923 opgericht ter gelegenheid van het vijfentwintigjarig jubileum van Koningin Wilhelmina.²⁰

Lokalen

De Club had vanaf 1924 op diverse adressen een tijdelijk onderkomen. Een eerste lokaal werd gevonden in de Kreupelenstraat 16. Maar al gauw werd dit pand gewisseld voor de statige Adolphe Maxlaan 94, waar de leden van 1925 tot 1932 huisden, om daarna in 1932 dankzij Van der Ghinst eindelijk een schijnbaar vastere stek te vinden in de Montoyerstraat 20. Toch werd er in 1938 opnieuw verhuisd. Dan betrok de Club een lokaal boven de Standaard boekhandel in de Emile Jacquainlaan 121, de buurt waar hij ooit gestart was.

De nieuwe aankleding was deels bij de Ateliers Victor de Cunsel en de gebroeders De Coene besteld. De rekening van de aankoop van meubilair bij De Coene werd uiteindelijk niet betaald ^[afb. 5], waardoor de firma de facto een mecenas werd (toespraak Vermeylen).²¹

¹⁸ Zijn ontslagbriefje dateert van 3 oktober 1928 (Archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. 25.9).

¹⁹ Roobrouck (T.), *Verenigingsarchieven doorgelicht. Inventaris van de archieven van De Vlaamsche Club voor Kunsten, Wetenschappen en Letteren & De August Vermeylenkring*. Brussel: VUB, 2006 (licentiaatsverhandeling), p. 46.

²⁰ Zie de memoires van Han Nijkerk-Van den Bergh (kopie in Archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr.). Over haar man Bob Nijkerk, zie Nijkerk (K.J.), "Geef mij maar Schaerbeek". Herinneringen aan Jan Greshoff en mijn vader', in: *De Parelduiker* jg. 6, nr. 2, 2001, p. 54-66.

²¹ Dit meubilair van De Coene wordt niet vermeld in de monografie van Herman (F.) en Van Dijk (T.) (red.), *Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene*. Kortrijk, 2006; p. 219. Rekeningen ervoor ten belope van 16.875fr. zijn te vinden in het archief in 1924 en 1926 (Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 157). De factuur blijkt twee jaar later nog niet betaald te zijn. Inderdaad vertelt Vermeylen in een toespraak (op 22 oktober 1938, Letterenhuis, V 4655 H) dat de schuld na verloop van tijd kwijtgescholden werd. Teirlinck en zijn schoonzoon, de avant-garde schilder Karel Maes waren werkzaam bij de Ateliers Victor de Cunsel. Ook van De Cunsel zijn rekeningen bewaard uit 1924.

Inschrijvers Vlaamsch Club (van aanreken)

E. Meemaet	J. De Gucht
D. J. Gucht	V. De Swarte
V. De Swarte	J. W. de V. J.
J. W. de V. J.	W. E. Van Dieren
W. E. Van Dieren	G. Lippens
G. Lippens	J. D. C. C.
J. D. C. C.	D. M. Willem
D. M. Willem	J. Kuyper
J. Kuyper	A. F. M. J.
A. F. M. J.	G. Vanham
G. Vanham	L. C.
L. C.	R. Van Cauwelaert
R. Van Cauwelaert	J. Van Kester
J. Van Kester	H. Spelen
H. Spelen	J. D. De Brugghe
J. D. De Brugghe	J. J. J.
J. J. J.	G. Claes
G. Claes	M. Franck
M. Franck	D. P. L.
D. P. L.	G. A.
G. A.	D. M. J.
D. M. J.	L. D. J.
L. D. J.	G. J. D.
G. J. D.	

[afb.4] Lijst met inschrijvers voor aandelen uit 1924

ATELIERS d'ART de COURTRAI
DECOENE: FRERES
 MOBILIER-DECORATION-TAPIS
 VITRAUX-INSTALLATIONS

Unie Mobilie et Exposition permanente : 90, BOULEVARD YANDERBROEK
 COURTRAI le 25 Juillet 1924

Doit M. Monsieur YANDERBROEK

43 Rue du Châtelain BRUXELLES

GRANDS PRIX : Bruxelles 1910, Gand 1913

COMPTES CHEQUES POSTAUX N° 4493
 TELEPHONES 112 & 482

INSTALLATION D'UN CLUB :	
<u>Salle de Lecture en club :</u>	
3 tables d'environ 0,70 X 1,10 m.	540.-
6 chaises P.II.	720.-
Une bibliothèque Pooh. 3 portes	1200.-
<u>Salle de réunion club :</u>	
3 petites tables hexagonales	750.-
6 tables type différent	1500.-
6 fauteuils 1/2 ronds	1080.-
2 petits fauteuils 350.	700.-
2 fauteuils Club N° 638 à 650.	1300.-
8 petits fauteuils P.II.	1280.-
<u>Salle de Musique club :</u>	
5 petites tables Excalibur dessus cuivre	1250.-
A Reporter Frais 10320.-	

[afb.5] Rekening Decoene, 25 juli 1924

In de Adolphe Maxlaan waren volgens de rekening van De Coene vier ruimtes: een leeszaal, een vergaderzaal, een muziekzaal en restaurant. Later zorgde een comité met Henry van de Velde, H. Teirlinck en Morael voor de aankleding van het nieuwe eigen lokaal in de Montoyerstraat.²²

Er was dus al snel een bibliotheek en een bar ingericht. De schrijver-criticus Paul Kenis was bijvoorbeeld bereid om boeken die hij ter recensie kreeg, tijdelijk aan de bibliotheek af te staan.²³ Men nam abonnementen op tijdschriften als *Dietsche Warande & Belfort* (1925) en *Wendingen* (1924 & 1926).²⁴ Voor de maandagse bijeenkomsten was een schaakspel aanwezig maar er werd ook gekaart. Een piano werd regelmatig gehuurd voor recitals, onder andere van Madeleine Hegenscheidt (en ook voor optredens van een mej. Watzetz en meermaals van Marthe Herzberg). Zij vond 'het Vlaamse publiek toen toch nog niet helemaal rijp voor een dergelijke louter muzikale avond'.²⁵

De Oostendse zangeres Jacqueline De Kesel wijdde het nieuwe lokaal aan de Adolphe Maxlaan in.²⁶ Zij zong liederen van Beethoven en van de jonge componist Karel Albert, die in 1930 over 'De jazz' zou spreken.²⁷

De componist Willem Pelemans, de dynamische secretaris van die tijd, zorgde daarvoor. Er is van toen ook een debatavond bekend over de schilderijen van de avant-gardist Felix De Boeck.²⁸

In de jaren dertig werden meer tentoonstellingen gehouden dan in de jaren twintig. Zo is er in 1936 een expo van Albert Saverijs & Albert Servaes waar Vermeylen met zijn vriendin Simonne Dear naar toe ging.²⁹

Activiteiten liepen volgens de academische kalender: zeker in het begin kwam de club naar verluidt wekelijks op maandag om vijf uur bijeen³⁰ maar de activiteiten vonden in de praktijk lang niet altijd op die dag plaats.

²² Van der Ghinst, Toespraak.

²³ Brief Paul Kenis aan Claes van 8 september 1925 (Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 25.5).

Vergelijk Roobrouck, p. 46.

²⁴ Deze en andere inlichtingen die met geldkwesties te maken hebben, kunnen uit facturen in het archief van de Vlaamse Club (BE AMVB 133 nr. 157) opgemaakt worden (vergelijk ook Roobrouck, p. 46).

²⁵ Vervliet, p. 238.

²⁶ Brief van Jacqueline De Kesel aan Alfred Hegenscheidt van 21 juli 1925 (Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 35.1).

²⁷ Archief Felix De Boeck, FelixArt Museum. Met dank aan Sergio Serveillón.

²⁸ FelixArt Museum. Met dank aan Sergio Serveillón.

²⁹ Dagboek Vermeylen (Letterenhuis, V4655 H), 16 mei 1935.

³⁰ Roobrouck, p. 45 en Boon, p. 13. De preciserings van het uur haal ik uit een brief van een zieke Firmin van Hecke waarin hij betreurt de wekelijkse vergadering om vijf uur niet te kunnen bijwonen (Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 25.3).

Het tijdstip was vaak afhankelijk van wanneer de voordrachtgever of concertgever kon komen. Vermeylen hield bijvoorbeeld een lezing over het symbolisme op vrijdag 2 mei 1924. Uit zijn dagboeken en agenda's blijkt dat er regelmatig, zo goed als maandelijks, bestuursvergaderingen waren.

Voorname sprekers werden uitgenodigd, aanvankelijk uit Brussel of eigen land. Zelfs Paul van Ostaijen gaf een lezing, die werd ingeleid door Vermeylen op 7 december 1925.³¹

In de jaren dertig waren de Nederlandse dichters J.C. Bloem (9 januari 1932) en Hendrik Marsman (28 oktober 1933) te gast voor een lezing of ontvangst.

Ook andere Nederlanders maakten hun opwachting: Siegfried van Praag (15 januari 1932), A. Den Doolaard (16 december 1933) en J.D. Bierens de Haan (9 november 1936).

Niet zelden werd er samengewerkt met de VVL of de PEN-Club voor een ontvangst of lezing. Soms deed de club dienst als ruimte voor een viering (van bijvoorbeeld de Franse PEN-clubbonze Benjamin Crémieux) die elders had plaatsgevonden. Dat was des te gemakkelijker omdat de 'Brusselsche kliek', zoals ze wel eens werd genoemd, alle touwtjes van de schrijversverenigingen in handen had.³²

Er werden ook uitstapjes georganiseerd, zoals naar de Vlaamse Club van Antwerpen (1926) of naar Binche (1932) of Beersel (1936).

Meer dan eens hadden activiteiten een ludiek karakter. Bekend zijn Vermeylens spotverzen *Grafstenen*, die hij voorlas in 1930 en die geschreven waren op toilet papier.³³

Tijdens Teirlincks regnum ontstond de revue *De Vlaamse Helicon* ^[afb. 6] die later in boekvorm verscheen.³⁴ Naast revues en cabaret (bijv. in december 1935), werd er gedanst en gefeest³⁵ maar er werden geen films vertoond.

³¹ Zie BORGERS (G.). *Paul van Ostaijen. Een documentatie*. Amsterdam, 1996, p. 657 en ook Vandevoorde, p. 57.

³² Zie Vandevoorde (H.), 'De Club van de edele zwans. De VVL en de PEN-Club op de Wereldtentoonstelling van 1935', in: Koen Rymenants e.a., *Literatuur en crisis. De Vlaamse en Nederlandse letteren in de jaren dertig*. Antwerpen, 2010, p. 70-83.

³³ August Vermeylen, 'Grafstenen', in: *Verzameld werk 1*. Brussel, 1952, p. 468-470. Daaronder bevond zich een grafsteen op Piet Heuvelmans, die antwoordt: 'Moegekust/En gebluscht,/Hier rust/De Gust' (August Vermeylen, 'Herinneringen', Letterenhuis, V4655 H, p. 17).

³⁴ Typoscript 'De Vlaamse Helicon' (Archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. 191), uitgegeven als *De Vlaamse Helicon*, Brussel, 1979.

³⁵ Zie aanvraag die Franz De Backer op 13 december 1935 aan de burgemeester van Brussel stuurde voor een danspartijtje in de Montoyerstraat (Archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr.35). De verwijzing naar een cabaretavond in het dagboek van Vermeylen, 2 december 1935.

In de jaren dertig werden ook lunches aangeboden. Zeker was de plaats gedurende heel het interbellum in gebruik voor afspraakjes en intieme gesprekken. Al in 1925 schreef Vermeylen in zijn dagboek: 'Gezellige avond in de Vl. Club', wat herhaald werd in 1935: 'Gezellig bijeenzijn in de Vlaamsche Club'.³⁶ Dat kon in de diepe fauteuils.

Het voorzitterschap

De stichtende leden behoorden lang niet allemaal tot de eigenlijke kern, die door het bestuur werd gevormd. Het eerste bestuur bestond volgens het Staatsblad uit:

Voorzitter: Prof. A. Vermeylen;
Secretaris: Dr. I.-J. van der Ghinst;
Ondervoorzitters: Prof. Dr Carnoy; Toussaint van Boelaere;
Hulpsecretaris: Ernest Claes;
Penningmeester: Prof. A. Hegenscheidt;
Hulppeningmeester: Theo Sels;
Commissarissen: L. Deveen-Hiel; R. Hoornaert; O. Wattez³⁷

Het volgende werkingsjaar, 1924-25, werd Van der Ghinst ondervoorzitter en Claes secretaris (tot hij ontslag nam in 1926)³⁸ waardoor in elk geval het archief beter bijgehouden werd en deze periode het best gedocumenteerd is. ^[afb. 7]

Zolang de club in de Kreupelenstraat vergaderde (1924-25) zou het een club naar Engels model geweest zijn maar daarna werd het meer een cultuurvereniging.³⁹ Eerste voorzitter werd medeoprichter Vermeylen. Ondervoorzitter was Toussaint en eerste penningmeester Hegenscheidt. Vermeylen nam al in maart 1926 tijdelijk ontslag als gevolg van iets wat op de Van Wijngaerdt-receptie voorviel. Hoornaert, Piet Heuvelmans en de penningmeester Joris van Acker volgden maar Vermeylen trok gauw zijn ontslag weer in aangezien het om een misverstand bleek te gaan.⁴⁰ Hij bleef voorzitter tot 1929. Teirlinck houdt het na hem slechts één jaar vol (1929-30) wegens gebrek aan tijd of omdat – volgens Kuypers

³⁶ Vermeylen, Dagboek, 22 november 1925 en 24 maart 1935.

³⁷ Deze lijst uit de *Moniteur belge* komt overeen met de lijst achteraan de ledenlijst van 1923-24 (Archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. 74).

³⁸ Zie 'Raad van Beheer', aangesteld op 'algemeene vergadering van 28 Oktober 1924' in het handschrift 'Huishoudelijk Reglement van de Vlaamsche Club', p.4 (Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 45).

³⁹ Van Goidsenhoven (B.), 'Herinneringen aan de Vlaamse Klub', in: *De Standaard* (datum onbekend; knipsel in archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. II.40).

⁴⁰ Brieven in archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. 25.7.

– de geuze niet goed genoeg was.⁴¹ Uit de briefwisseling met Willem Pelemans blijkt dat hij de functie aanvaard had met het idee dat die louter protocollair was en dus geen tijd zou kosten.⁴²

Na Teirlinck waren achtereenvolgens Van der Ghinst (1930-32) en Kuypers (1932-41) voorzitter. ^[afb. 8]

Wanneer Kuypers in 1940 opnieuw verkozen wordt, neemt Heuvelmans ontslag omdat dit een 'een kaakslag voor de Duitschers' is.⁴³ Toen dan toch de Duitsgezinde August Ghysels in 1941 het roer overnam, wenste een deel van de leden niet meer te komen.⁴⁴ Grote zuiveraar Toussaint van Boelaere werd voorzitter in 1945.

De Vrouwenkwestie

De meeste leden waren mannen. Op de eerste ledenlijst staan twee vrouwen: de gezusters De Tière, vermoedelijk om hun symbolisch kapitaal als familie van de overleden en heel gerespecteerde dramaturg Nestor de Tière.

Vrouwen zijn in een salon geen probleem of eerder zelfs een must, althans als gastvrouw.⁴⁵ In de Vlaamsche Club echter moet de aanwezigheid van vrouwen volgens Vermeylen tot enige verdeeldheid geleid hebben en meteen op de agenda gestaan hebben.⁴⁶

'Uit de lange geschiedenis van de Club herinner [ik] me slechts een enkel geval, dat ons tijdelijk verdeeld heeft. Het ging over de vraag: zouden de dames lid mogen zijn, of uitgesloten worden? Er was een sterke partij die deze laatste oplossing voorstond: de ernstige mannen, en in het bijzonder de zure politiekers, die meenden dat ze wel onder elkaar konden twisten zonder daartoe nog vrouwen nodig te hebben. Onder de gehuwde mannen, waren er die hun vrouw niet durfden ongehoorzaam zijn, en anderen weer, voor wie het woord Club zoowat hetzelfde beteekende als alibi.'⁴⁷

⁴¹ Kuypers, p. 23.

⁴² Brieven in archief Vlaamse Club BE AMVB 133 nr. 25.

⁴³ Dagboek Vermeylen, 8 november 1940.

⁴⁴ Boon, p. 17.

⁴⁵ Zie Vandevoorde (H.), 'Tussen club en salon'. August Vermeylen als netwerker?', in: Van Boven (E.) en Verstraeten (P.), *Schrijverstypen. De moderne auteur tussen individu en collectief*. Hilversum, 2016, p. 91-103.

⁴⁶ 'Wat de aanwezigheid van dames betreft: status quo: schikking met mevr. Lams betreffende het buffet.' (Dagboek Vermeylen, 6 december 1924).

⁴⁷ Vermeylen, Toespraak.

Uit archiefstukken blijkt dat vrouwen (mevrouw Roelants bijvoorbeeld) toegelaten werden als ze aangemeld werden door een man, als bezoeker of muzikante bijvoorbeeld.⁴⁸

Blijkbaar was de omgang met de kwestie pragmatisch. Later, in elk geval vanaf 1932, werd gewerkt met 'introductieboeken' ^[afb. 9] waarin bezoekers hun naam schreven. Daarin vinden we bijvoorbeeld de latere uitgeefster Angèle Manteau (op 9 januari 1932) terug en Irène Hamerlinck (op 9 september 1932), een Gentse kunstenares en vriendin van Vermeylen.

Voor jongeren bestond er een 'Piccolo-club' en een Vlaamse Studiegroep van Vlaamse ULB-studenten.⁴⁹ Het was de Piccolo-club die in 1930 het debat over abstracte kunst organiseerde. Over die jaren dertig zijn we helaas minder goed geïnformeerd doordat briefwisseling in het archief minder overvloedig aanwezig is.

Facturen (voor bijvoorbeeld gelegenheidsdrukwerk, drank en huur van piano's), introductieboeken en ledenlijsten kunnen nog heel wat extra inlichtingen verschaffen over de Vlaamse Club. Ze kunnen materiaal leveren voor een omstandige en broodnodige geschiedenis van de kring.

Het belang van de Club tussen de twee wereldoorlogen kan immers moeilijk worden overschat. Nooit meer zou zo'n concentratie van maatschappelijk invloedrijke Vlamingen bijeenkomen. In Brussel beantwoordde de Vlaamse Club meer dan elders aan een noodzaak, zoals Vermeylen in zijn toespraak van 1938 stelde: 'Ze is hier, in de kosmopolitische en verfranschenden groote-stad, een noodzakelijke kern van Vlaamsch leven, naast den Vl. Schouwborg en de Vl. Maatschappijen (...).'

Al in de tijd dat hij voorzitter was, bestond er briefpapier waarop als motto te lezen was: 'Bezoek geregeld de club'.

HANS VANDEVOORDE

DOCEERT NEDERLANDSE LITERAATUUR AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL. HIJ WERKT AAN EEN BIOGRAFIE VAN AUGUST VERMEYLEN

⁴⁸ Archief Vlaamse Club, BE AMVB 133 nr. 115: 'Mevr. M. Roelants/voorgesteld door/J. Dupond/25-2-27'.

⁴⁹ Roobrouck, p. 45-46.

ARCHIEF- AANWINSTEN

VOORJAAR 2018

Jens Bertels

**Les Gazelles
de Bruxelles**

[BE AMVB 357]

Les Gazelles de Bruxelles is een sociaal-sportieve organisatie die door middel van looptrainingen kansengroepen wil versterken en ontmoetingen tot stand wil brengen. De organisatie ontstond uit een samenwerking tussen verschillende armoedeorganisaties en organiseerde in februari 2013 de eer-

Affiche uit het archief van
Les Gazelles de Bruxelles
[BE AMVB 357]

ste trainingen. In juni 2014 kwam het tot de officiële oprichting van de vzw Les Gazelles de Bruxelles.

Het overgedragen archief documenteert de oprichting van de loopclub en de eerste werkingsjaren door middel van verslagen van (stichtings) vergaderingen, de statuten, ledenlijsten, maar ook promotiemateriaal en projectdossiers.

Archief van Emile Biesemans

[BE AMVB 358]

In januari schonk Sam Biesemans archiefstukken met betrekking tot zijn vader, Emile Biesemans. Emile stond in Watermaal-Bosvoorde bekend als politieman, dichter en schilder. De overdracht bevat geschriften van Emile, onder andere zijn memoires en een handgeschreven dagboek, maar ook de vergaderingsverslagen van de Kunstkring Sakura.

GC De Rinck

[BE AMVB 356]

Het AMVB verwierf in het voorjaar ook het archief van het Anderlechtse Gemeenschapscentrum De Rinck. De overdracht vond plaats naar aanleiding van de laatste fase van de verbouwing van het gemeenschapscentrum dat op 23 maart jl. zijn heropening vierde.

Het archief bevat onder andere beleidsdocumenten, jaarverslagen, briefwisseling, promotiemateriaal, projectdossiers, verenigingssteekkaarten en de tijdschriften *Rinck Rond* en *Dag Mensen*. Het vormt zo een essentiële collectie over de Nederlandstalige Anderlechtenaren.

Vlaamse Club voor Kunsten, Wetenschap en Letteren

[BE AMVB 133]

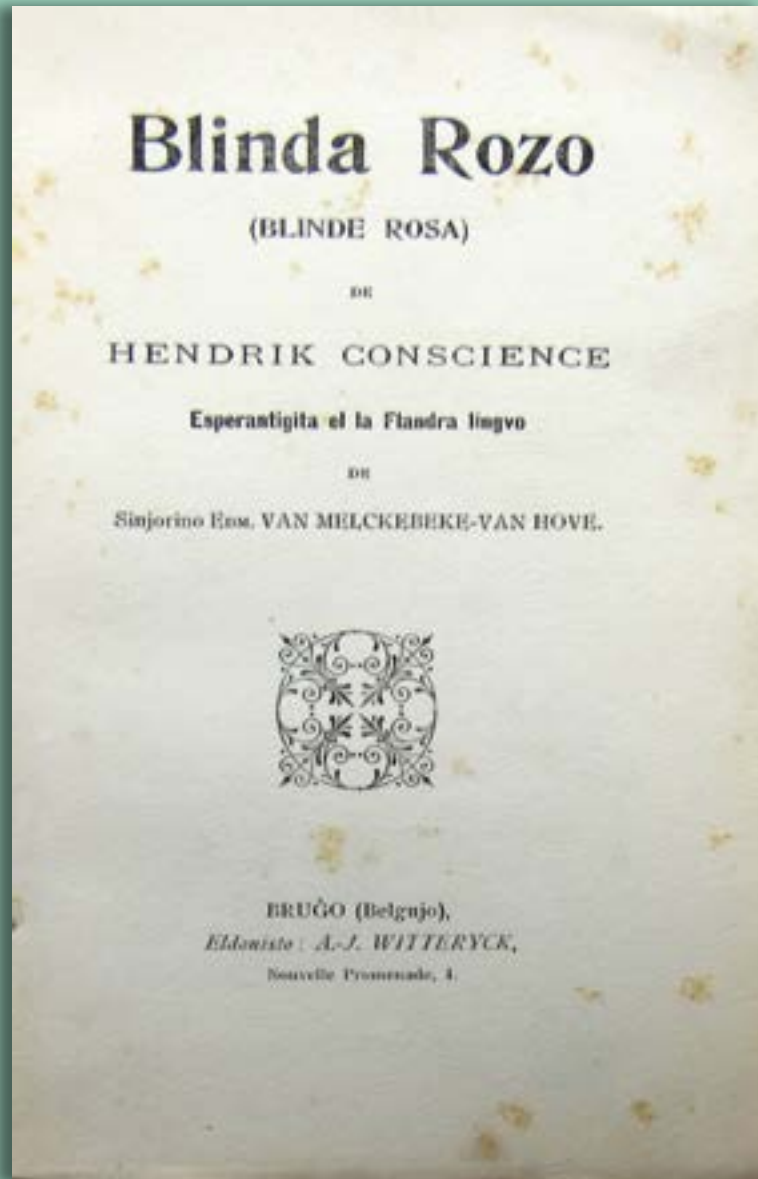
In april gaf Walter De Decker, voorzitter van de Vlaamse Club voor Kunsten, Wetenschap en Letteren, een zelfportret en tekeningen van zijn oom Luc De Decker in bewaargeving bij het AMVB. Het AMVB beheert meerdere werken van deze bekende portrettist. In *Arduin* 23 van juni 2018 kunt u een boeiend artikel lezen over Luc De Decker en enkele van de werken die door het AMVB worden bewaard.

Luc De Decker, Ernest Claes [BE AMVB 133]

BLINDA ROZO

Frank Vanhaecke

Hendrik Conscience, *Blinda Rozo*, vertaald door Edm. Van Melckebeke- Van Hove, A.-J. Witteryck, Brugge 1906 [BE AMVB 292/b0110]

'Dum ia bela somertago de la jaro 1846, la poŝtveturilo de Antverpeno al Turnhout ruliĝadis laŭ kutimo sur la ŝtonvojo. La ĉevaloj trotadis, la radoj grincadis, la venturilo krakadis, la veturigisto senlace ripetadis sian incitantan langofrapeton ... la hundoj bojis en la malproksimo...la birdoj suprenflugis el la kampoj... la ombro de la veturilo kuris sur la vojo dancante je strangaj saltoj inter la arboj kaj arboj... Subite la ŝoforo ne staris malproksime de la ĉevaloj de soleca gastejo.'

Dit is geen fantasie- of parodietaal, dit is Esperanto en het betekent: 'Op eenen schoonen zomerdag van het jaar 1846 rolde de oude postwagen van Antwerpen op Turnhout volgens gewoonte over den steenweg. De paarden trappelden, de wielen knarsten, het rijtuig kraakte, de voerder herhaalde zonder poozen zijn aandrijvend kletteren met de tong.... de honden blaften in de verte, de vogelen schoten uit de velden in de hoogte.... de zonneschaduw liep nevens den postwagen en danste met zonderlinge sprongen tusschen boomen en heesters voort.... Eensklaps hield de voerder niet verre van eene eenzame herberg zijne paarden staan.'¹

Verder staat er in voetnoot: '*Blinde Rosa*, estas unu el tiuj naivaj rakontoj de Hendrik Conscience, plenaj je delikataj sentoj, kiuj igis la aŭtoron la plej populara inter la flandraj verkistoj. Conscience prenante la subjektojn de siaj verkoj el la populara vivo kaj rakontante ilin laŭ simpla naiva lingvaĵo sukcesis enpenetri la koron de siaj herooj, kiuj mem farigis liaj plej fervoraj kaj amantaj legantoj. Liaj rakontoj, iom romantikaj cerpitaj el la proza vivo, sed orumitaj per dolea poezio, placas al nia popolo pli ol la verkoj de la realista skolo ĉar, se la legantoj trovas en tiuj lastaj kvazaŭ fotografajon de la vivo, ili sentas ankaŭ ke tie mankas tiu emo al idealo, al poezio, kiu kuzas profunde enradikigita en la koro de nia flandra popolo.'

¹ Uit: A.N. Lebègue & Co., *De Volledige werken van Hendrik Conscience*. Brussel, 1884

Wat zo ongeveer betekent: '*Blinde Rosa* is een van de gewaagde verhalen van Hendrik Conscience, vol delicate gevoelens die de auteur tot de meest populaire onder de Vlaamse schrijvers hebben gemaakt.

Conscience haalde de onderwerpen van zijn werken uit het dagelijks leven en vertelt ze in een eenvoudige naïeve taal waarin het hart van zijn helden ligt verankerd, die zelf hun meest enthousiaste en loyale lezers hebben gemaakt.

Zijn verhalen, romantisch en enigszins gesloten voor de gewone man, maar versierd met een dolende poëzie, behaagt onze mensen meer dan de werken van de realistische school, die ze fotografen van het leven vinden, zonder enig ideaalbeeld, zonder een poëzie die diep geworteld ligt in het hart van onze Vlamingen.² Deze voetnoot is van mevrouw Edm. Van Melckebeke-Van Hove, die de vertaling maakte en *Blinde Rosa* van Hendrik Conscience in 1906 uitgaf in het Esperanto. Van deze vertaling ligt een exemplaar in het AMVB, onder het nummer BE AMVB 292/b0110.

Esperanto is een internationale, kunstmatige taal ontworpen door de Poolse oogarts Ludwik Lejzer Zamenhof (1859-1917). In 1887 publiceerde hij onder het pseudoniem Dr. Esperanto – 'iemand die hoopt' – een boek getiteld: *La internacia lingvo* – 'de internationale taal'. De taal raakte bekend onder Zamenhofs pseudoniem en kreeg de naam Esperanto.

Het Esperanto geraakte intussen wijd verspreid over 120 landen en telt volgens de databank *Ethnologue* van het Summer Institute of Linguistics rond de twee miljoen sprekers (2016).

De Belgische officier Charles Lemaire (1863-1926) was de eerste promotor van het Esperanto in België. In 1898 verscheen zijn boek *L'Esperanto*. In 1902 richtte hij een eigen Esperanto-tijdschrift op, *Belga Sonorilo*.

Ook de Brugse uitgever Antoon Jozef Witteryck (1865-1934) was pionier van het Esperanto in België. Hij publiceerde een wekelijkse Esperantorubriek in het tijdschrift *De Lusthof*. Hij werkte mee aan *Belga Sonorilo*, *Tra la Mondo*, *Belga Esperantisto* en *The British Esperantist*. Het was ook Antoon Jozef Witteryck die *Blinde Rosa* van Hendrik Conscience in het Esperanto uitgaf.

Van Hendrik Conscience vonden we verder in het Esperanto nog terug: *La leono de Flandrujon* (1922) en de nouvelles *Kion patrino povas suferi* (1913), *Wat een moeder kan lijden* en *Rikke-tikke-tak* (1912).³

² Google vertaling

³ Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, Antwerpen

Via de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience die enkele jaren geleden de volledige bibliotheek (4000 titels) van de Vlaamse Esperantobond overnam, vonden we nog Vlaamse auteurs die in het Esperanto werden vertaald zoals Lode Baekelmans, Phil Bosmans, Ernest Claes, Herman De Coninck, Georges Eekhoud, Willem Elsschot, Guido Gezelle en Felix Timmermans. Daarbij bevindt zich ook oorspronkelijke Esperantoliteratuur van onder meer Frans van Dooren, Rik de Roover en Christian de Clerck.

Esperanto bedenker Ludwik L. Zamenhof is vertegenwoordigd met 86 titels. Van uitgeverij Witteryck bezit de Erfgoedbibliotheek vier Esperanto-uitgaven.

In welke oplages deze boeken werden uitgegeven is niet terug te vinden maar de Esperanto vertalingen zullen allicht hun steentje hebben bijgedragen aan de internationale verspreiding van de Vlaamse literatuur.

Het is vreemd dat men voor Hendrik Conscience slechts bij de kaskraker *De leeuw van Vlaanderen* (1838) is gebleven, geen Esperanto vertalingen voor *Jacob van Artevelde* (1849), *De Loteling* (1850) of *Baes Gansendonck* (1850) en dan weer wel voor drie kleine novellen.

Er zijn naar het schijnt meer dan 1000 kunsttalen (fantasietalen, fictieve talen, alternatieve talen, micronationale talen, persoonlijke talen, geheimtalen en parodietalen). Het Esperanto komt daaruit naar voor als de meest gekende internationale hulptaal.

Maar ondanks dat zal *Blinda Rozo* van Hendrik Conscience allicht niet zo vaak meer worden geconsulteerd. Misschien voor een of andere vergelijkende taalstudie. Of om de Slavische klanken te horen van deze toch wel opmerkelijke Europese taal. 'Dum ia bela somertago de la jaro 1846, ...'

links: Ludwik Lejzer Zamenhof (1859-1917) in 1908 [The Congressional Book of the 4th World Esperanto Congress in Dresden]
rechts: Henri De Pondt, Hendrik Conscience, ca. 1870 [Museum Kortrijk 1302]

HET ARCHIEF VAN DE KONINKLIJKE STERRENWACHT VAN BELGIË

Hilde Langenaken

De Koninklijke Sterrenwacht van België bevindt zich te Ukkel en behoort tot de groep van de 10 federale wetenschappelijke instellingen die deel uitmaken van het Federaal Wetenschapsbeleid. Het archief van de Sterrenwacht is klein maar van een zeer hoogstaand niveau.

Het archief van de Sterrenwacht is zeer complex door verschillende factoren: de erfgoedwaarde

- het wetenschappelijk versus administratief karakter
- de enorme reikwijdte in tijd: de eerste documenten dateren reeds van twee eeuwen geleden, wat het voor een stuk een historisch archief maakt
- de enorme verscheidenheid aan wetenschappelijke onderwerpen die ook in de loop der tijd evolueerde. Sommige van deze observaties vormen langdurige continue reeksen die tot op vandaag nog steeds lopen
- Dit alles werd eerst op papier genoteerd maar later met de opkomst van de computers opgeslagen op tientallen verschillende dragers zoals ponskaarten, magneetbanden, diskettes en harde schijven.

De erfgoedwaarde

De waarde van het wetenschappelijk erfgoed op de Sterrenwacht wordt gevormd door zijn sterke samenhang tussen de verschillende pijlers: de gebouwen met de telescopen, de museumstukken, het archief en de bibliotheek.

De observaties die zich in het archief bevinden werden geregistreerd door instrumenten die in de koepels of in het museum staan. De resultaten afkomstig van deze observaties werden gepubliceerd in artikels of boeken die zich in de bibliotheek bevinden. Vandaar dat het archief niet losstaat van de andere pijlers. Het is belangrijk om te weten met welk instrument een bepaalde waarneming werd gedaan om zo de nauwkeurigheid te kunnen bepalen en om uiteindelijk de waarde van het artikel naar waarde te kunnen inschatten.

De twee grote takken van het archief

Zoals bij alle andere wetenschappelijke instellingen bevat dit archief twee grote luiken, namelijk de wetenschappelijke waarnemingen en de administratie. Ook al is er een strikte scheiding tussen beiden, toch is er een wisselwerking. Zo heeft de briefwisseling vaak een wetenschappelijk karakter of beschrijven aankoopfacturen de wetenschappelijke instrumenten.

Van in het begin werden de wetenschappelijke data minitieuus bewaard in de eigen instelling maar dit is voor de administratie spijtig genoeg niet altijd het geval. Het archief in Ukkel bevat een aanzienlijk deel van die administratieve stukken maar toch werd een groot deel van de brieven meegenomen door sommige personeelsleden bij hun vertrek. In enkele zeldzame gevallen gaf de familie het dan jaren later terug aan de Sterrenwacht of aan een ander archief. Dit maakt dat er zich documenten bevinden in het Rijksarchief, in het archief van de Stad Brussel en vooral in het archief van de Académie royale de Belgique. Daarnaast bevinden de brieven die verstuurd werden vanuit de Sterrenwacht zich in tientalle kleinere archieven verspreid over heel Europa.

Het historische archief

Adolphe Quetelet (1796-1874) en de Brusselse Sterrenwacht

De geschiedenis van de Koninklijke Sterrenwacht van België start bij de jonge Adolphe Quetelet. ^[afb. 1]

Hij groeide op in het Frankrijk van Napoleon. Deze gaf de gewone burger toegang tot het nieuwe burgerlijk wetboek, een beter wegennet, gezondheidszorg en onderwijs voor iedereen. Hij schafte ook alle oude maten af en verving ze door de kilogram, de meter en de liter. Het was in dit woelige tijdperk dat Lambert Adolphe Quetelet geboren werd op 22 februari 1796 in de stad Gent. In 1815 veranderde het politieke landschap en vielen onze contreien onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

Na zijn studies ging hij aan de slag als wiskundeleraar te Brussel. Hij onderbrak zijn loopbaan in 1817 om aan de pas opgerichte Universiteit van Gent een wiskunde-opleiding te starten en studeerde er op 24 juli 1819 af als eerste doctor in de wetenschappen. Hij keerde terug naar Brussel en vertoefde al snel in de wetenschappelijke en artistieke beaumonde.

Het werd al snel duidelijk dat Quetelet niet alleen een uitstekend wiskundige en statisticus was maar dat hij ook een enorme gedrevenheid en bezieling uitstraalde.

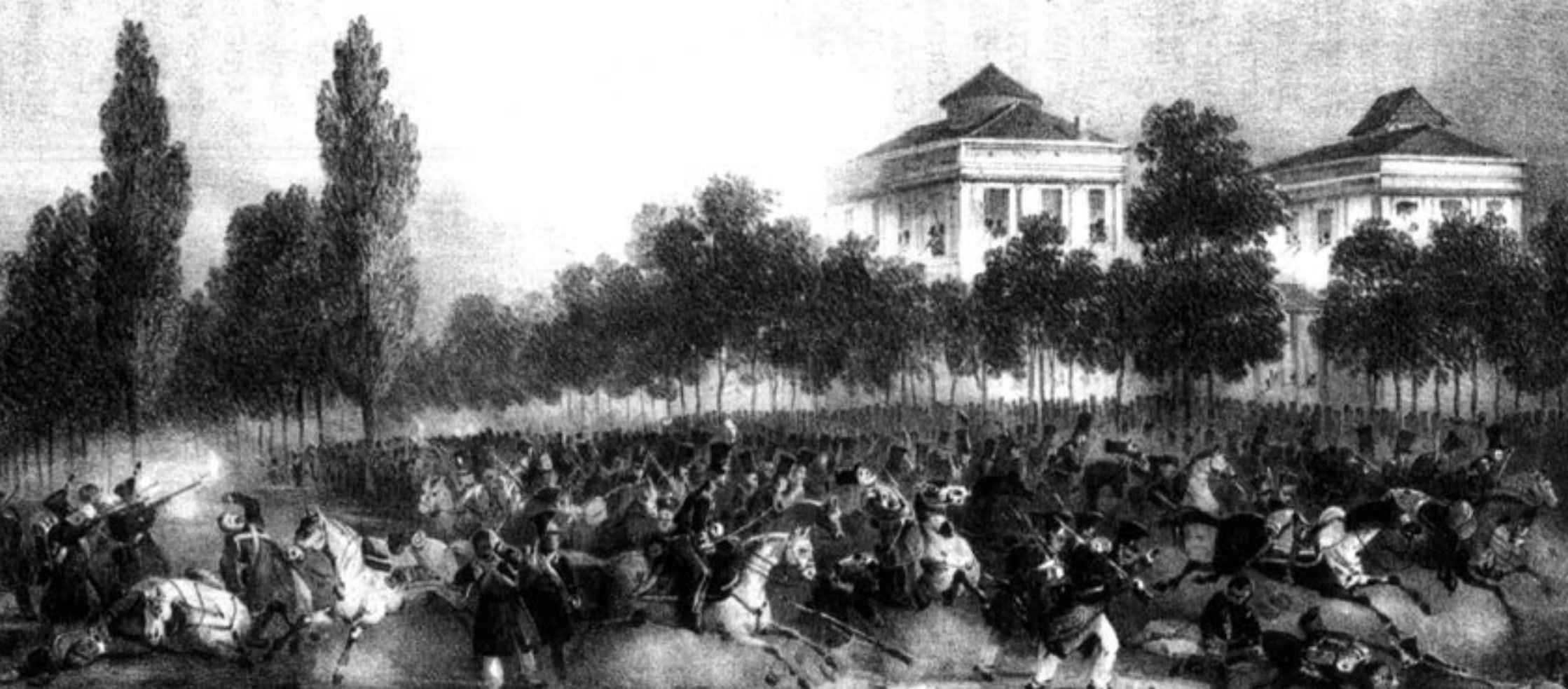
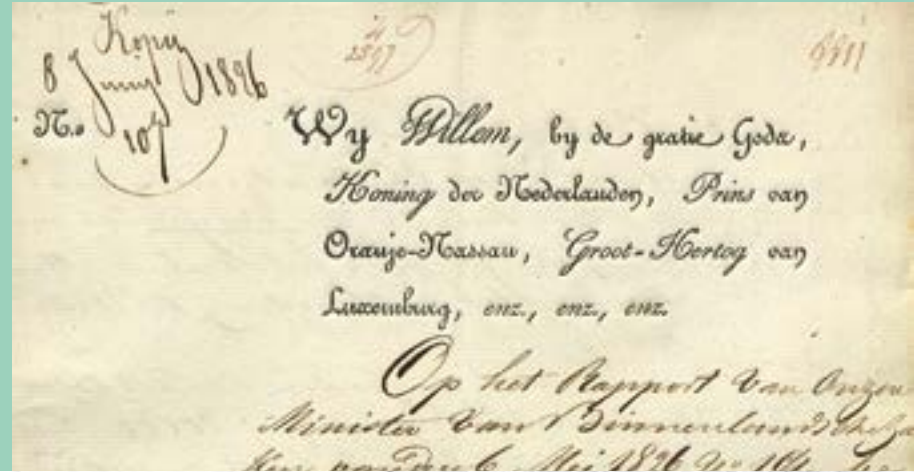
Hij startte in 1823 in zijn eentje een briefwisseling met Koning Willem I van Oranje

^[afb. 1] Pentekening van de jonge Adolphe Quetelet gemaakt door zijn vriend en schoonbroer Jean-Baptiste Madou [Familie de Launois]

rechts: ^[afb. 2] oprichtingsakte van de Sterrenwacht van Brussel, ondertekend door koning Willem I op 8 juni 1826 [Brussels Stadsarchief]

onder: ^[afb. 3] lithografie van W. Brown van de Belgische revolutie. De toeschouwer kijkt over het Barricadenplein naar de Sterrenwacht in Sint-Joost-ten-Node [Koninklijke Bibliotheek van België]

hiernaast: ^[afb. 4] draagbare meridiaankijker van Troughton & Simms, aangekocht door Quetelet in 1836. Er waren in totaal vijf stuks in gebruik waarvan er later één naar Congo werd verscheept. [Koninklijke Sterrenwacht van België]

met de vraag om een sterrenwacht op te richten te Brussel.

Op 6 juni 1826 werd de oprichtingsakte ^[afb. 2] van de 'Sterrenwacht van Brussel' door Willem ondertekend met Quetelet als eerste directeur. Hierbij waren ook de nodige fondsen voorzien om de constructie van het gebouw in Sint-Joosten-Node ^[afb. 3] te bouwen en de nodige wetenschappelijke instrumenten aan te kopen.

Na de Belgische revolutie in 1830, die voor een stuk werd uitgevochten op het Barricadenplein naast de Sterrenwacht, slaagde Quetelet er in om deze onder de bescherming van Leopold I te plaatsen. Dit resulteerde in 1840 in een nieuwe naam: de Koninklijke Sterrenwacht van Brussel.

De eerste opdrachten

De allereerste jaren van de Sterrenwacht worden op wetenschappelijk gebied vooral gekenmerkt door het bepalen van de meridianen en de start van de meteorologische waarnemingen. Als we vanuit hedendaags standpunt terugkijken naar de studie van wetenschappelijke fenomenen in het begin van de 19e eeuw, is het duidelijk dat dit nog in zijn kinderschoenen stond. Van vele takken van de hedendaagse astronomie en meteorologie was toen nog geen sprake.

De eerste opdracht van de Sterrenwacht bestond uit het bepalen van de hoofdmeridianen in de verschillende steden. In de 19e eeuw bestond er nog geen gemeenschappelijke tijd zoals we dat nu kennen. Elke stad had haar eigen tijd en de dorpen in de directe omgeving namen deze tijd over.

Quetelet kocht de nodige instrumenten en legde eerst de hoofdmeridiaan vast die door de Sterrenwacht liep. Daarna kon hij het verschil met de verschillende steden bepalen. In het archief zijn al deze wetenschappelijke notities bewaard. De instrumenten staan in het museum. ^[afb. 4] De hoofdmeridiaan van Brussel was ook naast de referentie voor de Belgische tijd ook het nulpunt van de Belgische stafkaarten. Deze discussie kan men terug vinden in de correspondentie met de diverse overheden.¹

Op 1 januari 1833 startte Quetelet met de meteorologische waarnemingen. ^[afb. 5] Ook hier moet men de kanttekening maken dat het over eenvoudige waarnemingen gaat. Intussen zijn deze metingen gestandaardiseerd volgens internationale normen.

Het initiatief voor het allereerste meteorologisch congres mag op het palmares van Quetelet gezet worden.

¹ Zie <http://quetelet.oma.be>

Daarnaast was Quetelet ook secretaris van de Académie royale. Vanuit deze positie voerde hij een enorm uitgebreide correspondentie met binnenlandse en buitenlandse wetenschappers, kunstenaars en notabelen.

Uit diverse schattingen blijkt dat de uitgaande en inkomende correspondentie ongeveer 35.000 brieven bevat, verspreid over tientallen archieven. Samen met een ploeg van een twintigtal vrijwilligers worden deze brieven getranscribeerd en achteraf minitius nagekeken en gecorrigeerd door een historicus.²

Quetelet is vooral gekend om zijn statistiek over de Belgische bevolking en het opmeten van het menselijk lichaam. Zijn bekendste artikel over de gemiddelde mens en de Quetelet-index (=BMI) is ook een onderwerp dat regelmatig in zijn brieven aan bod komt.

De verhuis naar Ukkel

Men kan niet naast de enorme erfenis van Quetelet. Hij was bijna 50 jaar directeur van de Sterrenwacht en secretaris van de Académie royale. Daarnaast had hij zitjes in tientallen commissies.

Zijn nalatenschap heeft een enorme stempel op de Sterrenwacht gedrukt. Quetelet overleed op 17 februari 1874.

De Sterrenwacht stond al die tijd al onder de rechtstreekse bescherming van het koningshuis en de nieuwe koning Leopold II had grootse plannen.

Eerst moest hij op zoek naar een nieuwe directeur. Deze vond hij al snel in de Belgische astronoom en avonturier Jean-Charles Houzeau de Lehaie ^[afb. 6], lid van de Belgische adel. Deze was in 1857 uitgeweken naar de Verenigde Staten waar hij eerst in Texas als explorateur en landmeter werkte. ^[afb. 7] Later werd hij journalist voor een krant in New Orleans waarbij hij de kant koos van de zwarte gemeenschap.

Toen Houzeau de uitnodiging van Leopold II in Jamaica kreeg, aarzelde hij niet. Hij keerde terug naar Brussel en werd de tweede directeur van de Sterrenwacht.

Maar de Koning-Bouwheer zag het veel grootser. Naast alle andere grote realisaties wilde hij ook een grote Sterrenwacht. Al in 1876 startte hij met de zoektocht naar een nieuwe locatie. In 1880 vond hij een geschikte architect.

De eerste voorstellen waren megalomaan maar voldeden totaal niet aan de wetenschappelijke vereisten. Het was de meteoroloog François van Rysselberghe die zijn jongere broer Octave introduceerde als nieuwe architect. Met de hulp van zijn broer Charles van Rysselberghe, de Gentse stadsarchitect, slaagde dit trio

² Zie <http://quetelet.oma.be>

Température à Bruxelles en 1833.

MOIS.	TEMPÉRATURE MOYENNE PAR MOIS.				MAXIMUM moyen par mois.	MINIMUM moyen par mois.	MAXIMUM absolu par mois.	MINIMUM absolu par mois.	MOYENNE du mois.
	9 h. du m.	midi.	4 h. du s.	9 h. du s.					
	Janvier . . .	-1 ^o ,74	+0 ^o ,57	+0 ^o ,68					
Février . . .	+7,09	8,84	9,04	6,98	10,16	+ 4,61	14,7	- 2,0	+ 7,37
Mars . . .	4,00	6,36	6,04	3,26	7,61	1,15	13,8	- 4,2	4,28
Avril . . .	10,01	12,68	12,08	8,25	14,73	5,66	18,7	+ 1,4	10,18
Mai . . .	18,97	21,70	22,33	16,32	23,63	11,60	29,6	4,7	17,61
Juin . . .	20,07	22,36	22,66	16,04	24,73	13,11	28,0	0,5	18,91
Juillet . . .	19,33	21,39	21,01	16,79	23,70	13,33	28,0	10,3	18,51
Août . . .	17,66	19,47	19,37	14,69	21,27	11,04	24,5	6,7	16,14
Septembre . . .	14,37	16,76	17,02	13,06	18,59	10,33	27,7	7,2	14,46
Octobre . . .	11,51	14,28	14,30	10,74	15,72	7,47	18,4	2,8	11,59
Novembre . . .	6,46	8,60	8,04	6,59	9,89	3,72	13,9	- 3,1	6,77
Décembre . . .	7,97	9,12	8,96	7,60	10,45	5,21	13,8	+ 0,3	7,83
Moyennes . . .	+11 ^o ,26	+13 ^o ,50	+13 ^o ,46	+ 9,97	+15,21	+ 7,69	+20,01	+ 2,09	+11,00

[afb. 5] Uittreksel uit het *Jaarboek 1834* met de eerste temperatuurregistraties van 1833.

[Koninklijke Sterrenwacht van België]

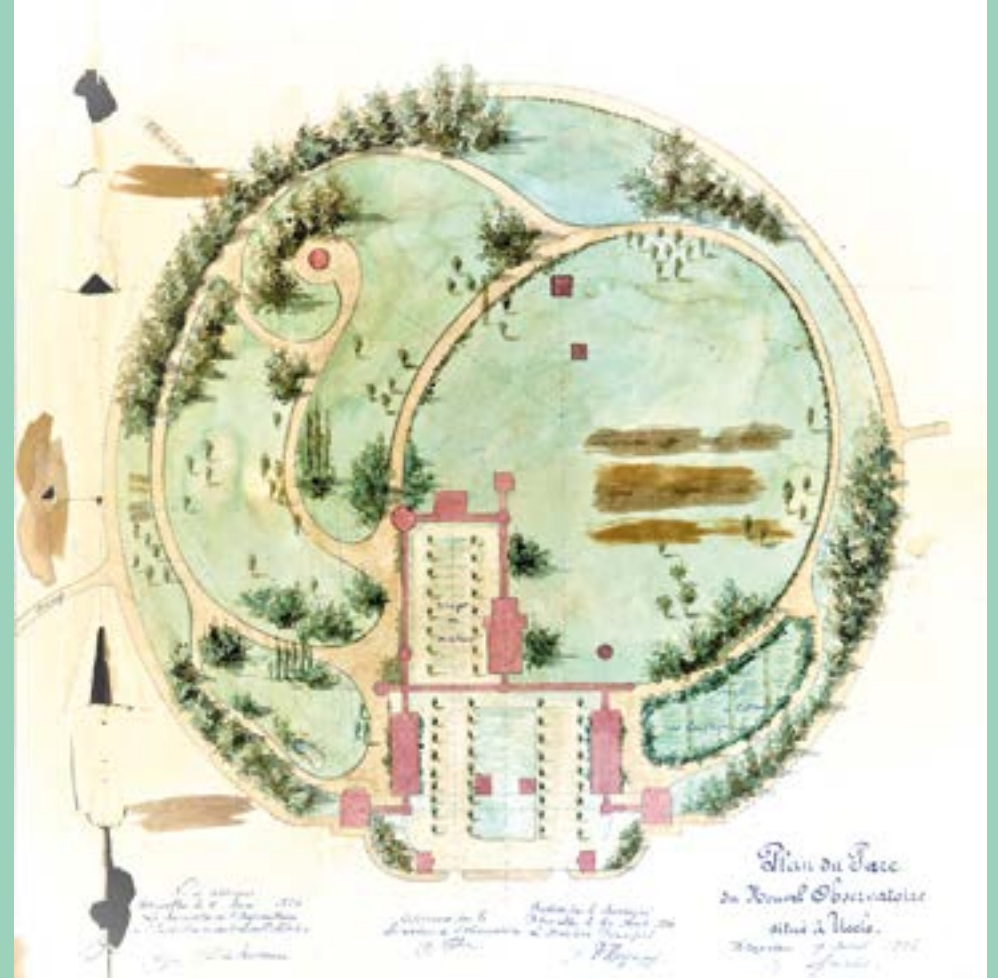
[afb. 6] Foto van Jean-Charles Houzeau de Lehaie, genomen op 7 oktober 1863 te Philadelphia (Pennsylvania – VS) [Familie Houzeau de Lehaie]

[afb. 7] Tekening van het stratenplan en de belangrijkste gebouwen van San Antonio (Texas – VS) gemaakt door Jean-Charles Houzeau de Lehaie. [Koninklijke Sterrenwacht van België]

[afb. 8] Plan van Octave Van Rysselberghe van de nieuwe site te Ukkel, door hem getekend en ingekleurd met aquarel. Het voorstel werd bekrachtigd door de directeur François Folie op 20 april 1886 [Koninklijk Rijksarchief van België]

erin om een mooie en wetenschappelijk verantwoorde site te ontwerpen.

Al de documenten zoals de aankoopakte van de grond, de plannen en de brieven over de finale afwerking zijn bewaard gebleven en grotendeels gedigitaliseerd. [afb. 8]

De verhuis vond plaats omstreeks 1890. Op dat moment bestond de Sterrenwacht uit twee departementen: astronomie en meteorologie. Voor beide departementen waren reeds aparte gebouwen op het domein voorzien.

Een enorme uitbreiding van het wetenschappelijk onderzoek

De uitbreiding werd niet alleen gerealiseerd op het gebied van de infrastructuur. Er was vooral een enorme uitbreiding voorzien op het gebied van de wetenschappelijke instrumenten.

De meteohutten, een cabine met thermometer en barometer, werden verbeterd en er werden er veel meer voorzien in de verschillende parken. De koepeltjes voor de telescopen op het oude gebouw werden vervangen door tientallen koepels op verschillende apart staande gebouwen.

Aangezien er al een aantal observaties waren gestart, werd geen officiële opening voorzien.

De klimatologie, de tak van de meteorologie, startte reeds in 1885 met simultane waarnemingen tussen Sint-Joost-ten-Noode en Ukkel om een referentiekader op te stellen. Dit nam vijf jaar in beslag.

Op 9 maart 1886 werd gestart met de eerste tekeningen van zonnevlekken [afb. 9]. Tot op vandaag worden de zonnevlekken nog steeds met de hand getekend volgens internationale normen. Dit is één van de landurige continue reeksen die op de Sterrenwacht nog steeds worden waargenomen. De wetenschappelijke waarde hiervan ligt juist in het feit dat ze nog steeds ononderbroken op dezelfde manier worden getekend. Ook al worden er nu registraties met camera's gemaakt, toch blijft men dagelijks deze tekeningen maken.

De eerste seismologische registratie werd gedaan op 4 september 1899 met behulp van de driedelige horizontale seismometer van Rebeur-Ehlert [afb. 10 en 11]. Deze metingen lopen door tot op de dag van vandaag, zodat dit ook één van de langdurige continue reeksen van waarnemingen is.

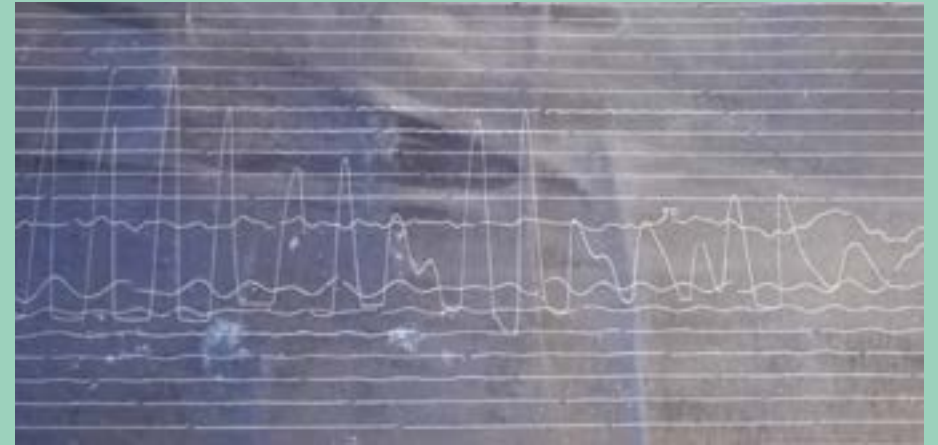
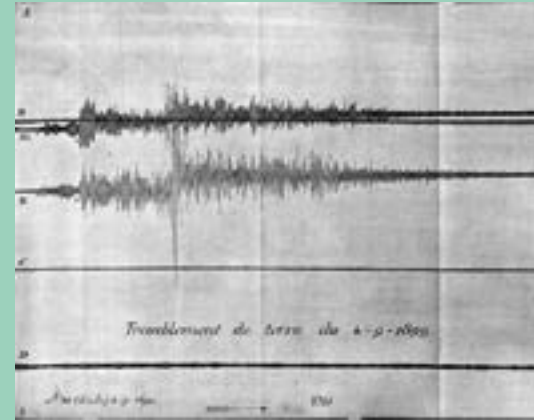
[afb. 9] Allereerste registratie van de zonnevlekken, gemaakt door Eugène Spee op 4 september 1886 te Ukkel. [Koninklijke Sterrenwacht van België]

[afb. 10] De von Rebeur-Ehlert-seismometer met 3 horizontale slingers.

[afb. 11] Op de eerste seismogram in België geregistreerd door de von Rebeur-Ehlert-seismometer in Ukkel op 4 september 1899 staat een aardbeving in Alaska met magnitude 7.9 (Ms)

[afb. 12] Meer dan 50 jaar lang werd de seismische activiteit geregistreerd op de zogenaamde 'noir de fumées'
[Koninklijke Sterrenwacht van België]

De seismogrammen daarentegen hebben wel een enorme evolutie doormaakt. Oorspronkelijk gebruikte men fotografisch papier om dan geleidelijk over te stappen naar 'les noires de fumées' ^[afb. 12]; met behulp van een kaars beroette men een kartonnen plaat van 1m op 20cm. De naald van de seismometer kraste dan het roet weg, zodat men een zwarte achtergrond met een witte lijn kreeg. Vanzelfsprekend zijn deze registraties zeer fragiel bij aanraking. De registraties werden meer dan 50 jaar lang op deze manier gemaakt, met telkens drie kartonnen per dag. Later werden de registraties gemaakt op kettingpapier met een plotter terwijl nu alles via computer op harde schijf wordt bewaard en automatisch op de website gezet.

Ook in deze beginperiode te Ukkel werden ook nieuwe registraties gestart in de andere takken van de astronomie. Eén van de nieuwe telescopen in Ukkel, was de Cook-refractor waarmee de eerste waarnemingen werden gedaan van visuele dubbelsterren.

Op het einde van de 19e eeuw had men mondiaal de uurgordels ingevoerd. België viel in de uurgordel van Greenwich, zodat het tijdssignaal in Ukkel werd gekoppeld aan de GMT. Het elektrische signaal dat vertrok vanuit Ukkel werd over heel België verspreid, waarvan de sprekende klok, de klokken van het zuidstation, de haven van Antwerpen en de staalproducent Cockerill de meest in het oog springende voorbeelden zijn.

In 1905 werd het wetenschappelijk scala aan instrumenten uitgebreid met de installatie van vier uiterst precieze pendeluurwerken ^[afb. 13]. Deze uurwerken bleven tot in 1975 met de komst van de atoomklokken actief

Het departement meteorologie werd in 1913 onafhankelijk en kennen we nu als het KMI, het Koninklijk Meteorologisch Instituut. Zij bleven wel in dezelfde ge-

^[afb. 13] De vier fundamentele horloges van Rieffler aangekocht in het begin van de 20e eeuw [Koninklijke Sterrenwacht van België]

bouwen. Technisch gezien zou men kunnen stellen dat de archieven van de meteorologie uit de 19e eeuw tot deze van de Sterrenwacht behoren maar deze werden bij de splitsing gewoon overgedragen. Het ging ten slotte over wetenschappelijk noodzakelijke registraties. De bibliotheek daarentegen werd niet gesplitst en is tot op vandaag nog steeds gemeenschappelijk.

De talloze digitale dragers

De fotografische platen

Voor de registratie van nachtelijke waarnemingen maakte men dankbaar gebruik van de nieuwe technologie: de fotografie.

Op het einde van de 19e eeuw maakte de professionele fotograaf gebruik van glasplaten. Op een hoogwaardige glasplaat werd een gelatinelag met zilverbromide gelegd. Deze glasplaat werd dan in een plaathouder in het brandvlak van de telescoop ^[afb. 14] bevestigd. Na een belichting van een vastgestelde tijd, werd de glasplaat afgedekt en onmiddellijk naar het daarnaast gelegen laboratorium gebracht om te worden ontwikkeld.

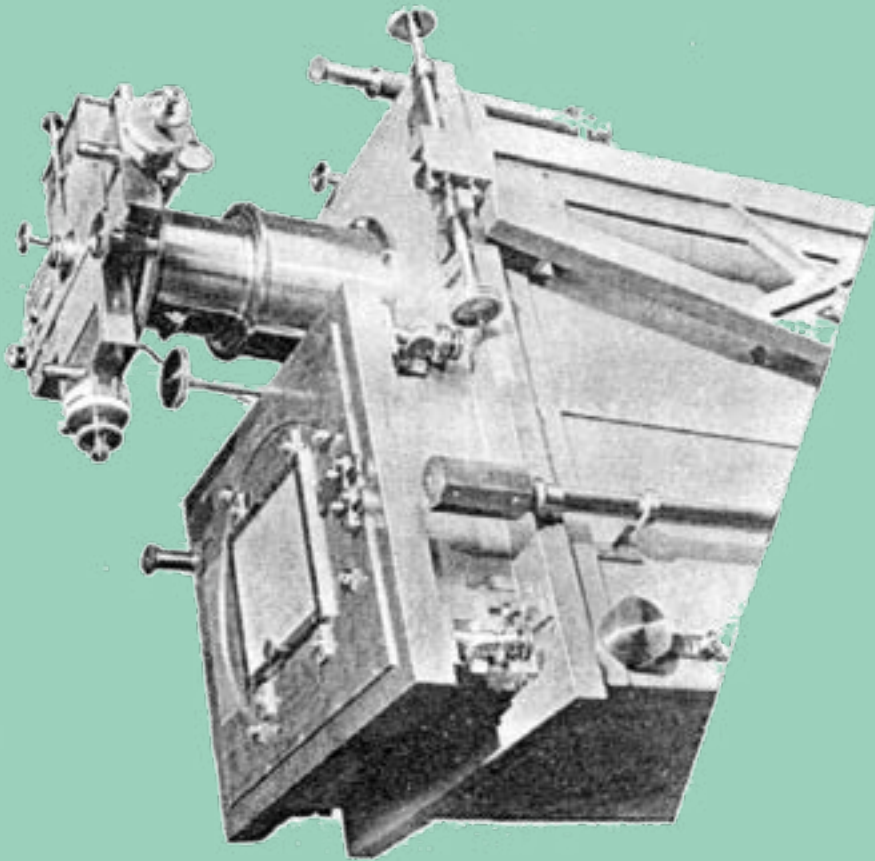
Dit type van fotografie werd gebruikt op de verschillende telescopen. Aangezien deze glasplaten fragiel zijn en de gelatine zeer gevoelig voor temperatuur en luchtvochtigheid werd er op de Sterrenwacht een speciaal archief gebouwd om deze glasplaten te bewaren.

De luchtregelaar voor dit archief is uiterst precies. De temperatuur is er altijd 20,00°C +/- 0,03°C. De relatieve vochtigheid wordt gehouden op 50,0% +/- 1,0% dit met behulp van drogers en bevochtigers. ^[afb. 15]

Ook het digitaliseren van deze glasplaten is specialistenwerk. De nauwkeurigheid van de speciaal daarvoor gebouwde scanner ^[afb. 16] is enig in de wereld. De lens van 9mm x 7mm levert een beeld van 1280 x 1024 pixels. Dit komt overeen met 9µm x 7µm of 3620dpi.

Deze nauwkeurigheid is vereist voor de sterrenkaarten. We kunnen ons niet

[afb. 14] Glasplatenhouder van de Hemelkaart, een telescoop met als doel om een sterrenkaart te maken [Koninklijke Sterrenwacht van België]

[afb. 15] Installatie voor het behandelen van de luchtvochtigheid en temperatuur van het glasplatenarchief

[afb. 16] Toestel, speciaal ontworpen om glasplaten met hoge nauwkeurigheid te digitaliseren

[Koninklijke Sterrenwacht van België]

Het moderne wetenschappelijk archief

Het wetenschappelijk onderzoek op de Sterrenwacht beslaat nu een enorm spectrum: aardrotatie, GNSS, missies naar Mars, seismologie, gravimetrie, astronomie, astrofysica, spectroscopie, zonnefysica, ruimteweer, ... En elke project heeft een nood aan een enorme opslagcapaciteit.

Als voorbeeld nemen we het project van de 'Solar Dynamics Observations' (SDO), een samenwerking met de NASA, met als doel de zon in verschillende golflengtes te fotograferen. Elke 3 minuten ontvangt de grondsateliet 3136 Mb, wat overeenkomt met 1.5Tb per dag.

De kostprijs van de hardware komt ongeveer op 100.000 euro, los van de toenemende vraag naar opslagcapaciteit en zonder rekening te houden met de backups.

Daarnaast zijn er nog tientallen andere soortgelijke projecten op de Sterrenwacht. Dit zijn zo'n enorme hoeveelheden dat men noodgedwongen moet overgaan op het direct selecteren van de data. Er moet direct gekozen worden wat er in het wetenschappelijk archief wordt gestoken en wat er noodgedwongen wordt weggegooid.

Besluit

Tweehonderd jaar geleden was een archief een eenvoudige zaak. Een map met brieven en notities, een publicatie in een boek en alles mooi weggestoken in een kast. Door de expansieve evolutie is dit momenteel een utopie geworden. De moderne wetenschap is zo snel geëvolueerd dat computerspecialisten een deel van het archiefwerk hebben overgenomen. Niettegenstaande er nog altijd historici nodig zijn om de oude archieven te ontsluiten, zal een moderne archivaris zich technologisch moeten bijscholen om de link met de zoekmachines, servers en databanken niet te missen. Vanzelfsprekend is het nu ook een vereiste om de wetenschappelijke databanken online te brengen zodat de wetenschappers op andere instituten hiervan gebruik kunnen maken.

Praktisch

Momenteel kan men het archief van de Sterrenwacht alleen na afspraak ter plaatse consulteren.

Vanaf september 2019 wordt de leeszaal van de bibliotheek weer opengesteld en zal ook het archief raadpleegbaar zijn. De nieuwe openingsuren voor de bibliotheek/archief zijn nog niet gekend.

[afb. 18] Selectie van de enorme verscheidenheid aan gebruikte digitale dragers, zoals ponskaarten, ponsband, floppies, tapes...

HILDE LANGENAKEN

WERKT SINDS 1 SEPTEMBER 1992 BIJ DE DIENST VOOR COMMUNICATIE EN INLICHTINGEN AAN DE KONINKLIJKE STERRENWACHT VAN BELGIË. BINNEN DEZE DIENST HEEFT ZIJ O.A. DE TAAK OM HET ARCHIEF EN DE MUSEUMSTUKKEN TE BEHEREN, TE INVENTARISEREN EN ONDERHOUDEN, NAAST HET ORGANISEREN VAN DIVERSE TENTOONSTELLINGEN EN ANDERE EVENEMENTEN. SINDS 1 FEBRUARI 2019 IS ZIJ OOK DE BEHEERDER VAN DE GANSE BIBLIOTHEEK. DIT MAAKT DAT DE WERKING VAN HET ARCHIEF EN DE BIBLIOTHEEK VOOR EEN STUK KUNNEN SAMENSMELTEN.

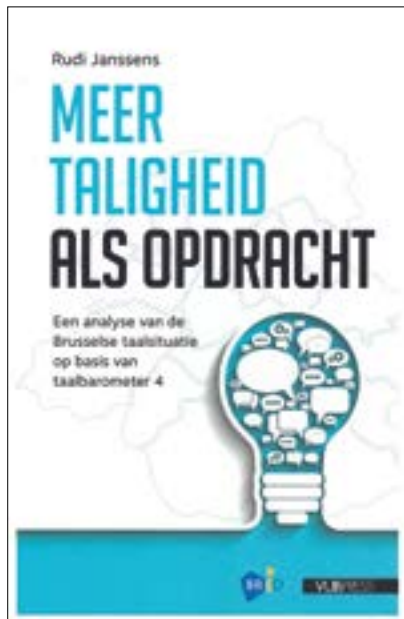
CONTACT :
KONINKLIJKE STERRENWACHT VAN BELGIË
HILDE.LANGENAKEN@OMA.BE
TEL : 02 / 373.02.02
RINGLAAN 3 - 1180 BRUSSEL

**RUDI JANSSENS
MEER
TALIGHEID
ALS OPDRACHT**

EEN ANALYSE VAN DE BRUSSELSE TAALSITUATIE OP BASIS VAN TAALBAROMETER 4

Frank Vanhaecke

Getallen zijn er altijd. Zichtbaar of onzichtbaar maken ze deel uit van ons sociaal landschap. Ze kunnen ons ruggesteunen of ze kunnen ons daarentegen onzeker maken, depressief of ziek.

In vele gevallen schoppen de getallen ons een geweten. Statistische resultaten tonen ons hoe fout of hoe juist we denken en handelen, hoe conservatief of progressief we zijn, hoe naïef soms of hoe ijdel.

Dit is niet anders met Taalbarometer 4, voorgesteld in november 2018. Die heeft voor ons, naïeve en ijdele lezer, zelfs een 'Opdracht' in de titel gekregen, een oproep dus, een urgentie.

Na de 3e staatshervorming midden jaren 1990 ontstond het initiatief, onder leiding van VUB professor Els Witte, om de sinds 1961 afgeschafte talentellingen te hernemen met een methodologisch onderbouwd 'Taalbarometer'-onderzoek, dat om de vijf jaar wordt herhaald (afnames in 2000, 2005, 2011 en 2018).

Aan de hand van een representatieve

steekproef van 2500 respondenten in rechtstreekse dialoog wordt een analyse gemaakt van het Brusselse taalbeeld. Vanaf 2005 wordt de Taalbarometer overgenomen door het Brussels Informatie-, Documentatie- en Onderzoekscentrum (BRIO), een consortium van onderzoeksgroepen uit de Vlaamse universitaire associaties in Brussel.

De Taalbarometer overstijgt ruimschoots de historische talentellingen. Het Taalbarometer-onderzoek wil een 'overzicht bieden van het taalgebruik en de taalverschuivingen binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de manier waarop vanuit de specificiteit van het Brusselse model met deze taaldiversiteit wordt omgegaan'. Vooral dat laatste valt op.

De heren staatshervormers verdeelden België en zijn bevolking in regio's en gemeenschappen. De bevoegdheid over de regionaal-geografische 'materie' werd losgekoppeld van de culturele 'materie', met andere woorden ook regio van taal. Brussel werd een regio met twee gemeenschappen: elke Brusselaar behoort of tot de Vlaamse of tot de Franse gemeenschap.

Dat dit 'Brusselse model', deze duale politieke organisatie, historisch gebaseerd op twee talen, in zijn geheel niet meer strookt met de actuele samenstelling van de Brusselse bevolking en de talen die zij spreekt, bewijzen eens te meer de getallen van de Taalbarometer.

De vier meest gesproken talen in Brussel zijn het Frans, het Engels, het Nederlands en het Arabisch, in die volgorde. Het Frans en het Nederlands zijn daarbij dalend tov de vorige Taalbarometers, het Engels stijgt het meest.

Frans, Nederlands en Engels zijn nu de zogenaamde 'contacttalen', talen die het meest gebruikt worden in de formele en informele publieke omgang. Contacttalen onderscheiden zich in Rudi Janssens' analyse van thuistalen, van het taalgebruik in het onderwijs en van het taalgebruik op het werk. Dit is een van de redenen die de taalbarometers van BRIO onnoemelijk veel genuanceerder maakt dan de oorspronkelijke talentellingen die enkel de kennis van het Frans en het Nederlands maten zonder enige informatie over het concrete gebruik ervan.

In de taalbarometer van BRIO is het taalgebruik net het uitgangspunt. Janssens wijdt aan elk taaldomein een hoofdstuk: de thuistaal, taal in het onderwijs, taal en arbeid(sminkt) en de formele en informele contacttalen.

Hij bespreekt de verhoudingen tussen de voornaamste gebruikstalen, de volumes en de evoluties ervan, maar ook, en dat vergt extra statistieke arbeid, de verschuivingen tussen de talen. Hoe de thuistalen en de combinaties ervan verschuiven met de generaties, met mobiliteit en migratie (uit Vlaanderen, Wallonië, Europa, niet-Europa), van

drietaling naar tweetalig en van eentalig naar tweetalig, de verschuivingen in de verhouding schooltaal/thuistaal, de taalkeuzes in het onderwijs, het taalgebruik en het talenpotentieel op de arbeidsmarkt, in het taalgebruik met de arts, met de administratie, met vrienden, in de horeca, bij het winkelen, in de buurt.

In vele tabellen wordt daarenboven een uitsplitsing per bevolkingsgroep uitgezet: afkomst, leeftijd, gezinssituatie, aantal generaties in Brussel, onderwijs- en arbeidsniveau.

In een laatste hoofdstuk wordt ook de relatie behandeld tussen de (thuis)taal en de identificatie met een bepaalde cultuur. Rudi Janssens gebruikt liever het woord 'identificatie' dan 'identiteit' omdat identiteit en taal politiek te vast aan elkaar worden geklonken. Het verband tussen taal en identificatie is meer van toepassing in de snel veranderende multiculturele stad. Concreet: slechts een 20% van de Brusselaars noemt taal het referentiekader van zijn of haar cultuur, naast beroep, nationaliteit, religie, enz. Slechts 17% van de Brusselaars met het Nederlands als thuistaal vindt zichzelf in eerste instantie Vlaming, zij voelen zich eerder Brusselaar, Belg of Europeaan. Identificatie verloopt veel minder via taal.

Hier in het kort enkele resultaten vermelden, zou het werk van Rudi Janssens geen eer aandoen want geen enkel resultaat is eenduidig of

evolueert lineair over de verschillende bevolkingsgroepen, elke taalattitude evolueert anders. Zijn analyse levert een bijzonder gedetailleerd en genuanceerd beeld op van de Brusselse taalsituatie maar die blijkt niet in één net te vangen.

Daarenboven duiken tussen de getallen een aantal paradoxen op.

Eenzijds is de kennis van het Nederlands gedaald, alsook het aantal Brusselaars in het Nederlandstalig onderwijs, maar het gebruik van het Nederlands is kwantitatief overal gestegen, zeker op de arbeidsmarkt, waar voor 80% van de werkaanbiedingen de beheersing van het Nederlands en het Frans is vereist. Rudi Janssens ontwaart een taalparadox: de vraag naar tweetalige medewerkers neemt toe, terwijl het aanbod afneemt.

Niet enkel de kennis van het Nederlands, maar ook die van het Frans daalt. Waarvan komt deze desinteresse in het Frans of het Nederlands, terwijl 70% van de Brusselaars benadrukt voorstander te zijn van tweetaligheid? Een meerderheid die tweetaligheid genegen is zonder er iets voor te doen. Of wordt hen de tweetaligheid te weinig aangeboden?

'Een meertalige samenleving functioneert niet op basis van één taal, maar het is een combineren van talen die maakt dat mensen binnen verschillende sociale netwerken kunnen functioneren. Het traditionele belang van

tweetaligheid in Brussel is hiervan een duidelijk voorbeeld, een stad met twee traditionele taalgemeenschappen kan onmogelijk functioneren als de leden van beide taalgroepen uitsluitend hun eigen taal spreken. Dit is in een meertalige omgeving nog meer het geval, omdat daar binnen alle formele en informele taaldomeinen verschillende talen worden gesproken.'

Meertaligheid als sociaal bindmiddel. Hoe meer een maatschappij echter migratie en mobiliteit ondersteunt, hoe moeilijker de sociale cohesie, waarin meertaligheid een cruciale rol speelt. Een hoge mobiliteit, zoals in Brussel het geval is, is een rem op de meertaligheid. En opnieuw duikelen we in een paradox: meertaligheid als oplossing voor een probleem van sociale cohesie dat wordt veroorzaakt door meertaligheid.

Maar naast de stedelijke, chaotische meertaligheid, staat ook de individuele meertaligheid die een persoonlijke attitude is en een onderwijs vereist. Rudi Janssens ziet in individuele meertaligheid een hoopvol middel voor sociale integratie die moet worden georganiseerd via taalonderwijs in meerdere contacttalen, niet enkel voor nieuwkomers, maar voor alle Brusselaars, niet enkel facultatief, maar geïntegreerd in het reguliere onderwijs.

In België ligt taalonderwijs historisch gevoelig, meertaligheid zou een forse kering vereisen in het du-

ale Vlaams/Franse politieke denken. Nochtans, zo wijst ook internationaal onderzoek uit, vraagt de complexe hedendaagse stedelijke diversiteit om nieuwe definities van burgerschap, 'waarin het omgaan met meertaligheid een centrale plaats dient in te nemen'.

Waar de resultaten van de Taalbarometer van 2013 door Rudi Janssens nog werden gepubliceerd onder de titel 'Meertaligheid als cement van de stedelijke samenleving', stelt hij het in 2018 vinniger met 'Meertaligheid als opdracht'.

Werk aan de winkel.

De getallen worden rood.

RUDI JANSSENS
MEER
TALIGHEID
ALS OPDRACHT
EEN ANALYSE VAN DE
BRUSSELS TAALSITUATIE OP
BASIS VAN TAALBAROMETER 4

BRIO VUBPRESS | 2018
138 p. | ISBN 9789057188367

RUDI JANSSENS IS
TAALSOCIOLOOG EN ALS
SENIOR RESEACHER
VERBONDEN AAN BRIO BINNEN
DE VAKGROEP POLITIEKE
WETENSCHAPPEN VAN DE VRIJE
UNIVERSITEIT BRUSSEL

COLOFON

Zesmaandelijks tijdschrift van het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel vzw

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Erwin Eysackers, Arduinkaai 28, 1000 Brussel

EINDREDACTIE

Kathleen De Blauwe

REDACTIE

Kathleen De Blauwe, Veerle Soens, Guy De Grootte, Frank Vanhaecke, Jens Bertels

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Jens Bertels, Hilde Langenaken, Niels Plas, Hans Vandevoorde, Frank Vanhaecke

REDACTIEADRES

Arduinkaai 28 1000 Brussel | arduin@amvb.be

VORMGEVING

L-INK

DRUK

Cassochrome

ISSN

1784-3111

ABONNEMENT

op *Arduin* en *@rduin*: € 20,00

KBC: 433-1062071-43 | BIC: KREDBEBB | IBAN: BE66 4331 0620 7143

Het AMVB tracht de wettelijke voorschriften inzake auteursrecht toe te passen. Instellingen en personen kunnen contact opnemen met de redactie indien zij menen rechten te kunnen laten gelden.

AMVB

Arduinkaai 28, 1000 Brussel | tel: 02 209 06 01 | fax: 02 502 83 21 | www.amvb.be

Algemeen: info@amvb.be

Directie: veerle.soens@amvb.be

Archief: frederik.geysen@amvb.be, jens.bertels@amvb.be

Publiekswerking: kathleen.deblauwe@amvb.be

Arduin: arduin@amvb.be (redactionele vragen en opmerkingen)

De leeszaal van het AMVB is gedurende de weekdays toegankelijk van 9.00 tot 16.00 uur en op afspraak, gesloten tijdens het weekend en op feestdagen.